

KERESZTYÉN IGAZSÁG

AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR FOLYÓIRATA

Új folyam 64. szám

2004. TÉL

Tartalom

IGEHIRDETÉS

<i>Ittész Gábor: Advent: Jézus érkezése (Lk 19,1-10)</i>	1
<i>Ordass Lajos: Karácsony (Lk 2,1-20)</i>	3

1984-RE EMLÉKEZÜNK

<i>Visszapillantás az 1984-es világgyűlésre</i> <i>- Beszélgetés dr. Terray Lászlóval</i>	6
--	---

TANULMÁNY

<i>Weltler Rezső: Kant hatása a modern teológiára</i> <i>- A filozófus halálának 200. évfordulójára</i>	23
<i>Herényi István: Karsay Sándor, az utolsó dunántúli szuperintendens</i>	28
<i>Rókuszfalvy Pál: Megvalósítható-e az abszolút erkölcs?</i>	35

ELBESZÉLÉS

<i>Ordass Lajos: Misák József</i>	43
---	----

VERSEK

Kertész Eszter versei

TARTALMI ÖSSZESÍTŐ	48
---------------------------------	----

KERESZTYÉN IGAZSÁG

Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata
Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 64. szám – 2004. TÉL

Felelős szerkesztő: Ittész Gábor (tel.: 96-336-693)
Felelős kiadó: id. Zászkaliczky Pál (tel.: 27-359-291)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla

Szerkesztőség: 9025 Győr, Rát M. tér 2.

E-mail: olbkkerig@mail.datanet.hu

Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

Csekkszám: Ordass Lajos Baráti Kör

Budapest – OTP XI. ker. 11711034-20081452

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

Ittész Gábor

Ádvent: Jézus érkezése*

„Ezután Jerikóba ért, és áthaladt rajta. Élt ott egy Zákeus nevű gazdag ember, aki fővámcsedő volt. Szerette volna látni, hogy ki az a Jézus, de kistermetű lévén, nem láthatta a sokaságtól. Ezért előre futott, és felmászott egy vadfügefára, hogy lássa őt, mert arra kellett elmennie. Amikor Jézus odaért, felnézett, és így szólt hozzá: 'Zákeus, szállj le hamar, mert ma a te házában kell megszállnom.' Ekkor sietve leszállt, és örömmel befogadta. Akik ezt látták, mindnyájan zúgolódtak, és így szóltak: 'Bűnös embernél szállt meg.' Zákeus pedig előállt, és ezt mondta az Úrnak: 'Uram, íme, vagyonom felét a szegényeknek adom, és ha valakitől valamit kizsaroltam, a négyszeresét adom vissza neki.' Jézus így felelt neki: 'Ma lett üdvössége ennek a háznak: mivelhogy ő is Ábrahám fia. Mert az Emberfia azért jött, hogy megkeresse és megtartsa az elveszettet.'”

(Lk 19, 1-10)

Kedves Testvérek!

Az 1969. évi irodalmi Nobel-díjas Samuel Beckettnek van egy sokak által ismert abszurd drámája, a Godot-ra várva. Estragon és Vladimir, a darab főszereplői, a titokzatos Godot-ra várnak — tulajdonképpen erről szól az egész dráma —, de Godot nem jön. A darab végéig sem érkezik meg. Sőt talán nem is létezik. Az irodalmároknak sok fejtörést okozott: kire gondolt a szerző ezzel a rejtélyes Godot-val. Egyáltalán gondolt-e konkrétan valakire vagy valamire? Mindenesetre a Nagyvilág c. folyóiratnak (ahol a dráma először jelent meg magyar fordításban) a szerkesztője — azt gondolom — nem minden célzatosság nélkül helyezett a lapban közvetlenül a darab elé egy Krisztus Pantokratór képet. Ezzel együtt, de ettől függetlenül is: a Godot-ra várva tulajdonképpen Estragon és Vladimir beteljesületlen várakozásának, *ádventjének* a rajza. Azt is lehetne mondani: egy torzóban maradt és ezért torz ádvent képe. Mert várakozás van, de a várva vártnak az érkezése elmarad.

Zákeus története egy egészen más fajta ádventről szól. Benne ott van ádventnek mindkét mozzanata, jellemzője: *Jézus várása* és *Jézus érkezése* is. Érdemes egy kicsit közelebbről szemügyre vennünk mind a kettőt.

Azt olvastuk: Zákeus szerette volna Jézust látni. Akárhogy is volt, várta Jézust. Nagyon várta. Annyira, hogy még a nevetségessé válás kockázatát is vállalva föl-mászott a vadfügefára.

De vajon miért akarta látni Jézust? Mi motiválta várakozását? Itt, ennél a kérdésnél — ha őszinték vagyunk, be kell vallanunk — könnyen meglódul a fantáziánk. Mint ahogy sok igeolvasó esetében is tetten érhető ez, és sok igehirdető is áldozatul esett már a lélektanilag nagyon hatásos fantáziálás csábításának: Zákeus megcsömörlött eddigi életétől, s valami megoldást remélt Jézustól. - Lehet, hogy így volt, de az ige nem szól erről! Vagy talán: rászakadt a magányosság terhe, mert a tisztességes emberek kitaszították maguk közül és a vallási közösségből is, s Jézustól remélte a kirekesztettség feloldását. - Lehet, hogy így volt, de az ige erről sem beszél! S főként: talán bűneire döbbsen rá, s egyszerre elviselhetetlenné vált

* Az OLBK együttlétén, Bp.-Kelenföldön, 2003. nov. 27-én elhangzott igehirdetés átdolgozott változata.

számára csalással, zsarolással, hamiskodással, irgalmatlansággal teli életének nyomorúsága. - Lehet, hogy így volt, de az ige erről sem szól! Be kell vallanunk: egyszerűen csak annyit tudunk, mert az evangélium csak arról beszél, hogy *Jézust szeretette volna látni*. Hozzátehetjük: lehetséges, hogy csak kíváncsiság, egyszerűen csak egészen hétköznapi értelemben vett kíváncsiság dolgozott benne. Nem tudjuk...

De talán éppen itt van az a pont, ahol egyértelműen kitűnik: *ádvent lényegét nem a mi várakozásunk, hanem Jézus érkezése jelenti*. Történetünkben a döntő végső soron nem az, hogy Zákeus látni akarta Jézust, hanem az, hogy Jézus meglátta őt. Nem az, hogy Zákeus várta Jézust, hanem hogy Jézus megérkezett hozzá. S érkezése mérhetetlenül többet jelentett, mint amit Zákeus várhatott attól, hogy meglátja: ki is az a Jézus.

Mert hogyan is érkezik Jézus?

Zákeus története először is arról beszél: *feltétel nélküli szeretettel*. S ez azt jelenti: bűnbocsátó irgalmával. Amikor Jézus belépett Zákeus életébe és otthonába, akkor ez azt hirdette az emberek által nagyon jól ismert és megvetett fővámszedő számára, hogy Isten visszafogadta őt szeretetében. Igaz, a kortársi vallásosság képviselői, a farizeusok is ismerték a visszafogadást. Szerintük is volt visszaút bizonyos bűnök elkövetőinek a zsinagógái közösségbe, de ennek feltételei voltak. Ha... ezt meg azt megteszed, visszafogadunk. Ha... Nos, egyébként ezt mondja a törvény is, ez a törvénynek is az útja: ha... megtartod, számíthatsz Isten áldására. Persze, ha nem, akkor jaj neked. Igen, a törvénynek feltételei vannak: kemény és könyörtelen feltételei. Van áldása is, de ez is feltételhez kötött. - Az evangélium szava valami egészen más szó: Isten feltétel nélküli kegyelmének, bűnbocsátó irgalmának üzenete — és valósága. Az evangélium nem azt mondja: ha megjavulsz, ha megváltozol, akkor Isten visszafogad a szeretetében, hanem feltétel nélkül hirdeti: megvannak bocsátva a bűneid, Isten visszafogadott a kegyelmébe.

S éppen így válik Jézus érkezése *életújító hatalmának* csodájává Zákeus életében. És Istennel való kapcsolata után „meggyógyul” az emberekhez való viszonya is. Hogy is mondja Balzac uzsorása, Gebreck? „Lehet, hogy egynémelyik véleményemet megváltoztatták a prédikátorok, de magatartásomat sohasem.” A feltétel nélküli szeretetével, bűnbocsátó irgalmával érkező Jézusnál ez is megtörténhet. Zákeus életében így kezdődik valami egészen új a Jézussal való találkozás nyomán — az emberekkel való kapcsolatában is.

S így lesz Zákeus számára az ádvent, Jézus érkezése: az új élet forrásává.

Zákeus ádventje? — Csak azt ne higgyük: egy régi történetet hallottunk, amin el lehet merengeni, ami fölött el lehet elmélkedni karácsonyváro ádventi hangulatban... Nem! Itt rólunk van szó! A mi ádventünkről. Mert az a Jézus, akiről ez a történet szól, nem Godot, akit csak várni lehet — hiába. Ő — ígéjében és szentségében — ma is jön hozzánk. Jön irgalmával, életújító hatalmával, hogy igazi ádventünk lehessen.

Ámen.

Jézus Krisztus Urunk kegyelmében gazdag karácsonyt
és áldott, boldog új esztendőt
kívánunk szeretettel minden kedves Olvasónknak.

A szerkesztőbizottság

Ordass Lajos

Karácsony*

Az igehirdetés textusa: Lukács 2,1-20.

Jézus Krisztus Urunk születésének szent ünnepén az ősi karácsonyi történetet olvastam fel előttetek. A régi, színes mondatokat. Emlékük gyermekségünk napjaiba nyúlunk vissza. Ezt az evangéliomot akartam elétek hozni. Éppen ma. mert bizonyos vagyok abban, hogy a ti lelketekben ugyanaz játszódik le, ami az enyém-ben. Dédelgetett, régi szép emlékek beleütköznek mostani életfeltételeink kemény sziklafalába, és az a veszély fenyegeti őket, hogy összetörnek.

Szándékosan állítom egymás mellé ezt a páratlanul szép karácsonyi történetün-
ket és megpróbáltatásokban olyan nagyon bővülködő jelenünket. Isten kényszerít-
ő parancsának engedel, amikor ennek az órának a feszültségei között kívánom
megszólaltatni az evangéliom igazi karácsonyi mondanivalóját.

Valami szokatlan dolgot kérek most tőletek. Úgy lehet, lehetetlent.

Próbáljatok meg — egy kis időre — úgy tenni, mintha még soha nem hallottá-
tok volna ezt a karácsonyi evangéliomot. Mintha nem kapcsolódott volna hozzá
még semmi azokból a hangulatokból, melyekkel az emberek ezeket a mondatokat
körülszórták. Így figyeljétek meg Lukács evangélista mondatait. Néhány tény-
megállapítást tesz.

Mindjárt az első mondat, amellyel a karácsonyi evangéliom kezdődik, emberi
hatalmaskodásról szól. Augusztusz császár rendelkezése bizony nem tartotta
szem előtt az egyes emberek sorsát. Kíméletlenül kiharcolta otthonából azt a
szegény asszonyt, akinek most — anyai várákosásának utolsó napjaiban — min-
den kíméletre szüksége lett volna. Ez tény. De észre kell vennünk azt aényt is,
hogy az evangéliomi híradás ugyanazzal a lélegzetvétellel megállapítja azt is,
hogy a kíméletlen emberi hatalmaskodás útján mégsem Augusztusz császár aka-
rata valósult meg, hanem Isten akarata, aki a próféták útján a Megváltó születésé-
nek ígérte már régen megüzente. És nem csak megüzente, hanem *így* üzente
meg.

Azért beszél ez az evangéliom az emberi szeretetlenségről, a szívtelen elzárkó-
zásról. Ennek az lett az eredménye, hogy a világ Megváltója istállóban született
meg, és bölcsője az állatok jászola volt.

Szomorú tény.

De mellette áll az a megállapítás is, hogy ez az elzárkózó és megalázó emberi
gőg mégsem tudta megakadályozni Istent abban, hogy az Ő szeretete megvesse a
lábát a földön.

Lényeges vonása az evangéliomnak az a megállapítás is, hogy akkor éjszaka
volt. De lényegesebb az a közlése, hogy azon a sötétségen nem a csillagok pisláko-
ló mécei próbáltak áthatolni. Azt a sötétséget a menny soha nem hallott, rendkí-
vüli világossága szórta szét.

* Elhangzott Budapest - Deák téren, 1956. dec. 25-én. In: Ordass Lajos: Válogatott írások (I.) Szerk.: Szépfalusi István, EPMSZ Bern, 1982. 309-313. l.

Ebben a karácsony-éjszakában szólalt meg a megváltás evangélioma. Jól jegyezzük meg — kérlek benneteket — és írjuk bele a szívünkbe: A megváltás evangéliomát nem ember gondolta ki, és nem ember ajka hirdette meg. Isten örök határozata volt ez, és maga Isten nyilatkoztatta ki angyalajkakon. Ez más szóval azt jelenti: a keresztyén hit nem a föld talajából sarjadt virág. Isten kegyelmi ajándéka az.

Befejező szakaszában pedig a karácsonyi evangéliom azokról a pásztorokról beszél, akik elsőként nyerték ezt a kinyilatkoztatást. Félelem és rettegés között élték át, de aztán örvendezve tettek tanúságot arról, amit láttak és hallottak.

Ezek ténymegállapítások.

És ezek együtt adják karácsonyt. Ezek a tények, mintegy kinyújtott kezek emelik magosra, hogy mindenki megláthassa a megszületett Megváltót.

Eddig tartott az a kérés, hogy próbáljuk a mai ünnep üzenetét úgy meghallgatni, mintha soha nem hallottuk volna még.

Most hát jöjjünk vissza ide, kedves Deák téri templomunkba, ahol más föltételek közül érkezve is ünnepeltünk karácsonyt.

Nem értjük, ami most velünk és körülöttünk történik? Persze, hogy nem értjük. Önmagunkat csalnók meg és másokat vezetnénk félre, ha azt állítanók, hogy mi mindent világosan látunk és értünk. Mert mi bizony semmivel sem vagyunk különbek szegény Máriánál és a gondterhelt Józsefnél. Megoldatlan rejtélyek egész tömege van előttünk. Azonban ezek nem akadályozhatnak meg minket abban, hogy karácsonyunk legyen. Hitünk milliányi tapasztalatára támaszkodva szabad vallanunk azt az első igazságot: Nem Augusztusz akarata megy rajtunk teljesedőbe, hanem Isten akarata. Nem állhat senki annak útjába, hogy lelkünkben fészket rakjon karácsony békessége, amelynek birtokában most és mindenkor félreérthetetlenül vallást teszünk arról, hogy az életünk nem emberi szeszély játéka, hanem Isten áldott akarata történik velünk. Most is.

Betlehem lakosainak szívtelen elzárkózása is olyan vonása a karácsonyi történetnek, amelynek mindaddig lesz mondanivalója, amíg ember él a földön. Ha mi nemcsak azt akarjuk, hogy a világban legyen karácsony, hanem itt bent a saját szívünkben is, akkor jó lesz, ha erre a mondanivalóra fölfigyelünk. Mások életére sokszor egészen megvakulásig rámeredünk. Magunkról elfeledkezünk. Isten előtt most tartunk önvizsgálatot. Mert bizony, ha Isten a mi életünkben keres helyet Jézus számára, mi sem tudunk neki fölékesített kastélyt kínálni. Félek, még egyetlen „tiszt szobát” sem tudunk szívünkben rendelkezésére bocsátani. Az a szállás, melyet Isten Fia mibennünk talál — aggódom —, fájdalmasan hasonlít ahhoz a betlehemi helyzethez, amellyel akkor, földre születésekor meg kellett elégednie.

Áldott legyen a szeretet Ura, hogy ezzel is megelégszünk. Nem veti meg azt a zugot, melyben helyet szorítunk neki. Innen akarja megtisztítani és hatalmába venni egész életünket.

Karácsony ünnepe most nagyon sötét éjszakában találja a világot. Minket is. Ha a világot ma röviden jellemezni akarjuk, akkor azt kell mondanunk róla, hogy ma a világ sűrű sötétségben élő emberekből áll, akik világosságra vágnak. Nem csak itt, hazánkban. Azok az értesülések, melyek elérnek bennünket a világ népei részéről, arról beszélnek, hogy az emberek mindenütt várják a világosságot. És régóta már. Szegény emberek! Mind a többiek, és velük együtt mi is! Olyan különös

berendezkedése támadt a szemünknek! Szinte kizárólag már csak vízszintes irányban tudjuk használni a szemünket. Innen van az, hogy az emberek egyik tábora keletről várja a fényt. Mások arra esküsznek, hogy nyugatról kell jönnie. Balga emberek!

Karácsonykor a fény fönről jött. A mennyből. Olyan emberekhez, akik még nem tudtak fölfelé nézni. Nem azokhoz, akik aludtak, hanem azokhoz, akik virrasztottak. Ha mi ezen a karácsonyon valóban Isten szeretetének világosságára vágyakozunk, akkor virrasztó lelkünknek fölfelé kell néznie. Csak onnan jöhet a világ világossága!

De nemcsak a felülről jövő fény várásáról feledkeztek meg az emberek, hanem a fölülről érkező hangról is. A földi hangok zúrzavarában alig tudunk már eligazodni. Mintha túl akarnának harsogni minden hangot, kiáltva hirdetik, hogy valóság, istenhít: babona. Az a szörnyű nyomasztó érzésem, hogy rengeteg ember elfogadta ezeket az állításokat. És ez az árlás — úgy lehet — annyira a közelünkbe férkőzött, hogy saját szívünket is kísértésekkel ostromolta.

Ezért szükséges, hogy itt a templom csendjében a karácsonyi evangéliom magvát a szívünkbe zárjuk. Azt az üzenetet, hogy mindaz, ami karácsony éjszakáján történt, az nem emberi kitalálás. Mi nem egy téves emberi álmunknak adtuk oda az életünket. Nem azt szolgáltuk. A mi hitünknek az alapja: Isten saját kinyilatkoztatása. Isten cselekedete. Az Ő kimondott, igaz szava: „Ne féljete! ... Megtartó született!” A fölülről érkező hang! Minket a minden hatalomnak ez az Ura nyert meg a maga számára. Nem is akarunk más úrnak szolgálni, csak ennek az egyetlen áldott Urnak, aki karácsonykor ide: a porba, ide: a bűnbe küldte el megváltó szeretetének hordozóját, egyszülött Fiát — Jézus Krisztust!

Nem tartom elmellőzhetően lényegtelennek azt, amit az evangéliom Ura a pásztorokról mond. A bizonyágtételükről.

A Megváltó születése idején Izráel hivatalos papjai elfeledkeztek a próféták jóslatairól. Vagy, ha esetleg tudták is ezeket a próféciákat idézni, akkor sem tudták őket értelmezni. A papok elnémultak. Isten ezért avatta az evangéliom üzenethordozóivá a mezők egyszerű pásztoembereit.

Nem hiszem, hogy ebben a gyülekezetben magam lettem volna az egyetlen, aki mérhetetlen szorongást hordozott azon, hogy bizonytalanná vált a Megváltó csodájának a szava. S mikor kitekintek a világ népeinek nagy, hullámozó tengerére, aligha vagyok magamban, amikor megostromol a kérdés: Hallják-e a milliók, amit Isten üzen nekik? Vannak-e, akik elkiáltják hangosan, hallhatóan, amit Isten megmentésükre tett?

Ha van ilyen szorongás bennünk, akkor éppen ettől akar megszabadítani Isten a karácsonyi evangéliom befejező mondataival. Azt mondja nekünk, hogy Isten soha nem jön zavarba, hogy kikkel mondassa el a megváltó szeretet örömhírét.

Kint a világban tülekedés, szívtelenség, ijesztő árnyak és sok minden más akadály ellenére is — karácsony van. Itt a templomban, csüggedésünk, sok szorongásunk és kétségkedésünk ellenére is — karácsony van.

Mert, ahol megszólal a karácsonyi evangéliom, ott a zengő szó mögött felénk dobog Isten szerető szíve.

És ez a karácsony. Örvendezzünk hát minden hívővel a mi mennyei Megváltónk születésén!

Visszapillantás az 1984-es világgyűlésre

Beszélgetés dr. Terray Lászlóval
a Lutheránus Világszövetségről, a budapesti nagygyűlésről
és Dóka Zoltán Nyílt leveléről

Ez év áprilisában Magyarországon járt Terray László, Norvégiában élő lelkes testvérünk, aki 1984-ben tagja volt a Lutheránus Világszövetség budapesti nagygyűlésén részt vevő norvég delegációnak.

A nagygyűlés és Dóka Zoltán Nyílt levelének 20. évfordulója kapcsán — a Keresztény Igazság szerkesztőjeként — lehetőséget kaptam arra, hogy a kettős évfordulóról vele beszélgessek.

A Győrött, 2004. április 21-én és 22-én folytatott hosszú beszélgetés hangfelvételéből szerkesztett interjút a jubileumi megemlékezés jegyében nyújtjuk át olvasóinknak.

A szerkesztett anyagot Terray László jóváhagyta, és ellátta jegyzetekkel.

Ittész Gábor

*

— Mielőtt a konkrét témákra térnénk, ejtsünk szót magáról az LVSZ-ről, a Lutheránus Világszövetségről. Az embernek óhatatlanul az a benyomása támad az elmúlt évtizedekre visszatekintve, hogy az a Világszövetség, amely '84-ben Budapesten tartott nagygyűlést, igazából már nem ugyanaz, mint amely 1947-ben Lundban megalakult. Reális-e ez a megfigyelés véleményed szerint?

— Természetes dolog, hogy minden szervezet változik az idők folyamán. Nem lehet elvárni, hogy egy szervezet az alapítása után eltelt 20-25 év után ugyanaz legyen, mint kezdetben volt. De a Világszövetség fejlődésében ténylegesen történt egy törés. Hogy ez a törés akkor látható volt-e vagy sem, az más kérdés, de egy átalakulás történt, és ezt időileg körülbelül a 60-as évek végére és a 70-es évek elejére lehet rögzíteni. A Világszövetségnek a szervezete is átalakult, és a tartalma is új lett. Az eviani világgyűlés körül 1970-ben forrongott a fiatalság Európában. Franciaországban már forradalomtól féltek, új eszmék és új gondolatok, új filozófiai alapvetések olyan erős benyomást és hatást keltettek az ifjúságban, hogy ez a Világszövetséget sem kerülhette el.

— Az 1968-as diákmozgalmakra gondolsz itt?

— Úgy van, és az Egyházak Világtanácsa 1968-as világgyűlésére Uppsalában, amely mintegy előszele volt annak, ami utána következett. Már ott is történt egy bizonyos átalakulás ideológiailag, filozófiaiilag és politikailag. A Világszövetségben rá két évre, az ötödik, eviani világgyűlésen lett nyilvánvaló az átalakulás. Új struktúra új tartalommal telt meg. Ezt a Világszövetség történetének szerkesztője és részben megírója, a dán Schjørring professzor, maga is elemezte egy nemzetközi konferencián Svédországban tartott előadásában, amely később megjelent a „Kirchliche Zeitgeschichte” nevű folyóiratban. Ebben azt vázolja, hogy a Világszö-

vetség egyes osztályai új tartalommal teltek meg. A Missziói Osztályból Egyházi Együttműködési Osztály lett, s abban többé nem lehetett tradicionális értelemben vett külmisszióról szólni.

— És mi lépett a helyébe?

— Az evangélium hirdetése és terjesztése helyett a főhangsúlyt a „fejlődést” elősegítő vállalkozások támogatására helyezték. Ez az, amit a németek az *Entwicklungshilfe* szóval jelölnek meg. A Teológiai Osztályból pedig, ami eddig az alapját jelentette a Világszövetség egész szerkezetének és működésének, abból egy Tanulmányi Osztály lett. A Tanulmányi Osztály – Schjörning professzor fogalmazásában – „egymással ellenkező vélemények csatátartere lett”.¹

— Ez az átalakulás, a Tanulmányi Osztállyá való átalakulás, Vajta Vilmos ottani vezetővé létele után történt?

— Jóval utána, Vajta Vilmos már 1963-ban átment a strasbourg-i intézetbe, azt indította be és vezette. Közben volt egy norvég vezetője a Teológiai Osztálynak.

— Tartalmilag, a teológiai területen belül ez mit jelentett?

— Többek között azt jelentette, hogy az alapvető kérdések, az elvi kérdések, a lutheránizmus önmegismerése, öntudata, a kereszténység alaptartalmához való viszony, a teológiai kérdések vitatása és megbeszélése háttérbe került a szociáletikai, gyakorlati és politikai kérdések javára. A Tanulmányi Osztály vezetője 1970-től 77-ig, Ulrich Duchrow, egy német kifejezéssel a „*Weltverantwortung*”-ban tehát a világ iránti felelősségérzetben nevezte meg a teológia legfőbb feladatát, erre tette a fő hangsúlyt. A legtöbb teológiai kérdést ennek a fényében világították meg. Így a Világszövetség nem csak átalakuláson vagy fejlődésen ment át, hanem egy törést élt meg 1970 körül. Az én szememben e folyamat során vesztette el teológiai szavahihetőségét az LVSZ, és kezdett egyre inkább egy politizáló egyházi mini-ENSZ-szé válni.

— Lehet-e ennek a változásnak jelzéseként felfogni azt, hogy a Világszövetség hivatalos szerveinek a kapcsolata Ordass piüspökkel szemben megváltozott? Összefüggés van-e a Magyarországi Evangélikus Egyházzal, illetve azon belül az Ordass piüspökkel való kapcsolat és a Világszövetség előbb említett tartalmi, belső változásai, a világszövetségi vezetők gondolkodásmódjának vagy irányultságának megváltozása között?

— Egy bizonyos összefüggés kétségkívül van, mert ugyanakkor amikor ezek a szociáletikai kérdések előtérbe kerültek, ugyanakkor nagyobb hangsúlyt fektettek arra, hogy a második világbeli egyházak és politikai rendszerek felé nyitottságot bizonyítson a Világszövetség. Ők utóbb mindig hangsúlyozták, hogy Ordass Lajos tiszteleték, becsülték. Ordass Lajos tagja volt a Világszövetség elnökségének 1957-1963-ig, Minneapolistól a helsinki világgyűlésig, és utána tiszteletbeli tagja volt a végrehajtó bizottságnak, haláláig, 1978-ig (bár ezeket a funkciókat természetesen nem tudta gyakorolni). Ők Ordass Lajos személyéhez pozitívan viszonyultak olyan értelemben, hogy értesítették arról, hogy mi történik a Világszövetségben. Persze Ordass Lajos ezeket a küldeményeket kezdetben visszaküldte, nem volt hajlandó a postáját sem felbontani, hogy abba se köthessenek bele.

¹ „... ein Schlachtfeld von Kontroversen”. Jens Holger Schjörning: *Europabilder der Kirchen in der Nachkriegszeit. Der Lutherische Weltbund. Kirchliche Zeitgeschichte* Jg. 12, 1999. 512-526, idézet az 526. oldalon.

— Abban az időben, amikor kormánybiztos volt kinevezve. Az ő tényleges második el-távolítása előtti hónapokban.

— Az ő bizottsági tagságát tiszteletben tartották, de nem tudták azonosítani magukat az egyházaknak akkori helyzetével az úgynevezett szocialista országokban. Ezeknek a helyzetét egészen másképp értékelték akkor Genfben, mint korábban. Ilyen módon közvetve Ordass Lajoshoz való viszonyuk is megváltozott. Sőt odáig ment, hogy 1970 után Ordass Lajosnál látogatást sem tettek. Hiszen ezzel veszélyeztették volna az Állami Egyházügyi Hivatallal és a hivatalos állásponttal való kapcsolatukat.

1962-ben a Világszövetség akkori főtitkára, Kurt Schmidt-Clausen, még kikötötte, hogy ő hivatalos látogatása során meglátogathassa Ordass Lajost. Ezt elutasították, és erre a Világszövetség főtitkára nem ment el Magyarországra.² Viszont 1970 után már fel sem vetették azt, hogy meglátogassák-e Ordass Lajost, hanem már mint tényt állapították meg: oda nem megyünk. A Világszövetség alacsonyabb funkcionáriusai között azért volt aki meglátogatta Ordass Lajost.

— De azok is csak titkokban....

— Nem hiszem, hogy kértek volna engedélyt.

— Az eddigi beszélgetésünk során, a Lutheránus Világszövetségen belüli változási folyamatról esett lényegében szó. Beleilleszthető-e ebbe a változási folyamatba az a döntés, hogy a Lutheránus Világszövetség hetedik nagygyűlése ne az eredeti terv szerinti Pápua-Új-Guinea-ban, hanem Budapesten legyen?

— Tulajdonképpen ez még korábbra nyúlik vissza. 1963-ban a helsinki világgyűlés alatt történt meg az, hogy bevásztották Káldy Zoltánt egy albizottságba. Ennek hivatalos neve „Sáfárság és evangelizáció” volt. Ekkor a Világszövetség funkcionáriusai — többek között az akkori kisebbségi titkár, Paul Hansen — a mellett érveltek, hogy válasszák be Káldy Zoltánt ebbe a bizottságba. Vajta Vilmos hivatalból jelen volt azon az ülésen, ahol erre a választásra jelölés történt. Ő maga úgy számol be erről, hogy amikor elhangzott a javaslat, hogy Káldy Zoltánt válasszák be, és ez pozitív visszhangra talált ebben a jelölő bizottságban, akkor ő felkelt, és tüntetőleg kivonult a bizottság üléséről. Paul Hansen utána szaladt, és azt mondta: „Vilmos, ezt előre meg kellett volna mondanom neked. Nekünk ezt meg kell tennünk, mert ha ez nem lesz meg, akkor megszűnik a kapcsolatunk a magyar egyházzal.”³

— Lehet arról tudni valamit, hogy Hansennek ez a javaslata „súgásra” történt? Vagy ezt ő maga spekulálta ki?

— Nem, ezt nem maga találta ki. A Történeti Hivatal dokumentumai között van egy, amely arról szól, hogy az Állami Egyházügyi Hivatalnak egy ügynök, akinek a rejtneve rajta van a jelentésen, azt sugallta, hogy Káldy Zoltánt be kellene választani a Világszövetség végrehajtó bizottságába (sic!) a helsinki világgyűlésen 1963-ban.⁴ Hogy egy efféle javaslat magyar állami szervek részéről jött, és a Világszövetség megfelelő szerveihez el is jutott, az nagyon valószínű. Ezért mondhatta a kisebbségi titkár, hogy ha ez nem történik meg, akkor kilép a Magyarországi

² Az erre vonatkozó levelezés megtalálható az Ordass Archivum irattárában, MOL (Magyar Országos Levéltár), OA (Ordass Archivum).

³ Interjú Vajta Vilmostal 1989. ápr. 12-én. Hangszalag felvétel, 38.o. (Terray László személyes iratai.)

⁴ TH (Történeti Hivatal) O-13599/1.

Evangelikus Egyház a Világszövetségből, vagy legalábbis megszűnik a Világszövetséggel való kapcsolata.

— Jó lenne tudni, hogy itt elsődlegesen Káldy aspirációjáról volt-e szó, vagy pedig egy állami stratégia összefüggésében került szóba az ő neve?

— A Történeti Hivatalban levő dokumentum szerint ott a hivatalos körökön belül azért is akarták ezt így, mert ugyanakkor a lengyel és a szlovák evangélikusok is igényt tartottak különböző tisztségek betöltésére. Így tulajdonképpen az akció azzal is motiválódott, hogy el kell kerülni azt, hogy szlovákok vagy lengyelek kerüljenek be. Miért ne kerüljön be egy magyar képviselő? De itt még hozzá kell fűzőm egy dolgot.

A Lutheránus Világszövetség szerkezetében van egy bizonyos mechanizmus. Valaki belekerül egy kis bizottságba, a következő világgyűlésen már egy nagyobb bizottságba kerül, s ha jól helyezkedik, a harmadikon még feljebb, a végén még az elnöki székben is kiköthet, de persze nem mindenki lesz elnök. Káldy Zoltánnak is ez volt az első lépése, hogy Helsinkiben 1963-ban ebbe az evangélizációs és sáfársági bizottságba került. A következő lépésben, Evianban 1970-ben, már az úgynevezett egyházi együttműködési bizottságba került, és így tovább. Ez megtörtént más magyar képviselőkkel is, például Ottlyk Ernő így került lépésről lépésre az Egyházak Világtanácsának különböző szerveibe. Megtörtént más kelet-európai egyházi vezetőkkel is, Tóth Károly és Bartha Tibor is így került lépésről lépésre feljebb.

Itt a mi összefüggésünkben a lényeges az, hogy a Világszövetség részéről ez volt az *első konkrét nyitás* a tagegyházak és *politikai rendszerek* felé az ún. szocialista országokban. Ne felejtjük el, hogy ez két évvel az után történt, hogy az Orosz Orthodox Egyház tagja lett az Egyházak Világtanácsának, s ettől kezdve a szocialista országokbeli egyházak egyre nagyobb figyelmet — és természetesen befolyást is — kaptak Genfben. Mikor elérkezett 1980 — ekkorra már 17 év telt el Helsinki óta! —, már természetesnek vették, különösen a szovjetunióbeli evangélikusokra való tekintettel is, hogy a „második világban” legyen a színhelye egy világszövetségi nagygyűlésnek.

A helyválasztás bizonyos fokig mégis egy véletlennek köszönhető. A helyválasztásnak a Világszövetség végrehajtó bizottsága 1980-ben Augsburgban tartandó ülésén kellett történnie. Ez előtt az ülés előtt a genfi stáb körében — hárman vagy négyen voltak együtt (ezt az egyik jelenlévő mondta el élőszóval nekem) — arról beszélgettek, nem lehetne-e a nagygyűlést Magyarországon tartani. Mikor vége volt ennek a beszélgetésnek, akkor ketten tovább folytatták, és azt mondták: „Hívjuk fel Káldyt, és megtudjuk, lehet-e!” — Hát hívd fel te! — Nem, hívd fel te! Végül az egyikük felhívta Káldy Zoltánt, és megkérdezte, elképzelhető-e az, hogy ott legyen a világgyűlés? Erre Káldy Zoltán a telefonba azt mondta, hogy ő erre nem tud hirtelen válaszolni, de megérdeklődi a dolgot, és fog adni választ, hogy lehetséges-e vagy sem. Rá egy héttel vagy kettővel levél jött Káldy Zoltántól, amelyben megköszöni a meghívást, hogy a Világszövetség nagygyűlését Budapesten tartsák, és közli, hogy erre minden lehetőség megvan. Ekkor a Világszövetség főtitkárának leesett az álla, tudniillik ő nem küldött semmilyen meghívást a Magyarországi Evangélikus Egyháznak, hanem a stáb egyik tagja telefonon érdeklődött, hogy *lehetséges-e* ott tartani, és erre kapnak egy *hivatalos meghívást*.

— *Végül is akkor ez magánakció volt.*

— Ebben a válaszban még az is benne volt, hogy akkor lehetőleg ne javasoljanak más helyet, mert akkor kisebb lenne a lehetősége annak, hogy Budapesten legyen a világgyűlés. De Genfben ekkor már volt egy meghívás Papua-Új-Guineába, és ezt nem lehetett elutasítani vagy figyelmen kívül hagyni. Ezért végül is két javaslat volt a végrehajtó bizottság előtt az augsburgi ülésen, s a vita során Magyarországra esett a választás. Így került a hetedik világgyűlés Budapestre.

— *Gondolom, ez Káldy számára nagy diadalt is jelentett, meg nagy kihívást is.*

— Ha a Világszövetséget politikai oldalról értékeli az ember, akkor ez jó húzás volt abból a szempontból, hogy látszólag erősíteni tudta nemcsak a szocialista országokban levő tagegyházakat, hanem az állami szerveknek a politikáját is. Tudniillik ezekben az országokban, Magyarországon is, ezt úgy értelmezték, hogy ezzel nemcsak Magyarországot vagy a Magyarországi Evangélikus Egyházat tisztelik meg, hanem elismerik és támogatják azt az egyházpolitikát is, amit az egyházvezetőség végez. Ez természetesen egy magyarországi értelmezés volt.

Mint mondtam, a Világszövetségben egyre inkább az alapvető teológiai munkától a szociáletikai kérdésekre tolódott el a hangsúly. Olyasmi, mint a lutheránus önértelmezés, identitás, lutheránus öntudat, lutheri teológia, egyre kevesebb helyet kapott az LVSZ működésében. Mikor '84-re, a budapesti világgyűlésre készültek, akkor már eleve úgy állították össze a programot, hogy ebben a szociáletikai kérdések nagy hangsúlyt kaptak. Ez már a megelőző világgyűlésen, 1977-ben Dares-Salamban is így volt. Engem oda mint tanácsadót hívtak meg, és emlékszem, hogy már az első csoport-beszélgetés után volt a norvég delegációban egy megbeszélésünk. Ezen arról számoltam be, hogy az én csoportomban, ahova beosztottak, ott a téma teológiai téma volt, de már az első összejövetelen a szociáletikai témákon lyukadtunk ki. Abba az irányba terelték a beszélgetést azok, akik meg voltak bízva, hogy a csoportbeszélgetést vezessék. Mikor '84-ben közeledett a budapesti világgyűlés, az egyik magyar újság meginterjúvolta Káldy Zoltánt. Sajnos nem emlékszem pontosan, hogy melyik lap volt, talán a Magyarország, de mindenesetre egy budapesti lapban az állt, hogy a világgyűlésen csoportgyűlések lesznek. 13 csoportba osztják be a résztvevőket, ezek közül 9 *világi témával* és 4 *egyházi témával* foglalkozik — írta a lap. Ez persze szája íze szerint volt a vendéglátó egyháznak (és pártnak), de hol bújtt itt el a teológia? (Egy csoportnak volt ilyen témája: Ökumenikus kötelezettség és lutheránus identitás.)

— *Ti, nyugaton élő, Magyarországról származott evangélikus egyházi emberek, lelkészek, teológusok, ti hogy érzékeltek és hogyan értékeltétek ezt az egész helyzetet? Magyarán: mit szóltatok hozzá?*

— Ehhez mindenekelőtt azt kell megjegyeznem, hogy a KÉMELM-nek, a Külföldön - [elsősorban Nyugat-Európában] - Élő Evangélikus Lelkigondozók Munkaközösségének ilyen dolgokban nem volt „hivatalos” álláspontja, amelyet szükségesnek találtunk volna határozattal vagy nyilatkozattal leszögezni. Én ebben a beszélgetésben itt és most csak arról tudok beszámolni, hogy a magam részéről ez hogy ért engem, és hogy reagáltam, de nem akarom ezt úgy feltüntetni, mintha ez valami közös megnyilatkozás lett volna.

— *Ez világos, én magam is elsősorban személyes véleményedre gondoltam.*

— Persze nekünk volt egy közös lapunk, ami még most is megvan, az Útitárs.

Én az Útitársban erről cikket írtam meglehetősen hamarosan azután, hogy a Világ-szövetség legközelebbi nagygyűlésének helyszínét Budapestben jelölték meg. Ebben a cikkben⁵ először is a pozitív dolgokat emeltem ki: hogy ilyen módon a magyarországi evangélikusság belekerül a világ-evangélikusság vérkeringésébe egy látható konkrét módon, azon kiküldöttek révén, akik részt fognak venni a világgyűlésen. De — mint írtam — a magyar evangélikusságnak is van mondanivalója a világ evangélikussága felé. Itt a szórványlelkészek hűségét, az intézmények odaadó szolgálatát, a fiatal lelkészek teológia-éhségét emeltem ki. Ugyanakkor azt is fontosnak tartottam, hogy ezzel megvan az a lehetőség is, hogy teológiai kérdésekben egy bizonyos beszélgetés induljon meg a Magyarországi Evangélikus Egyház és a külföldi egyházak között. De hozzá tettem azt is, hogy ezzel remélhetőleg megindul egy teológiai beszélgetés Magyarországon belül is, olyan kérdésekről is, amelyek eddig tabuk voltak Magyarországon. Most fel lehet majd tenni olyan kérdéseket, amelyeket ők maguk nem mernek feltenni, de külföldi teológusok feltehetnek. Még néhány más kritikus kérdést is felvettem, — de a cikk alaphangja szerintem pozitív volt, úgy is mondhatnám: kritikus szolidaritás volt.

Erre a cikke aztán meglehetősen éles hangon válaszolt Káldy Zoltán az Evangélikus Életben.⁶ Szerinte meghamisítottam, „tudatosan ferdítettem el” a világgyűlés mottóját, megtámadom az egyházvezetőséget, professzori pózban tanítgatom a „tanulókat”, mintha nem lenne a magyar evangélikus egyháznak máris sok kapcsolata a testvéregyházakkal stb. Erre persze én nem válaszoltam, hol is válaszolhattam volna.

De egy pontra itt ki szeretnék térni, hogy ti. tudatosan elferdítettem a világgyűlés mottóját. Ez a mottó angolul így hangzott: *In Christ — Hope for the World*, magyarul: Krisztusban — reménység [van] a világ számára. Szerintem ez nehézkes mondat lett volna magyarul, ezért egyszerűsítettem le így: Krisztus a világ reménysége. Tény, hogy nem szó szerint fordítottam le. Az érdekes ebben az, hogy végül is a hivatalos magyar fordítás lett az angol eredetinek bizonyos elferdítése: Krisztusban reménységgel a világért. Ez már nem az, hogy Krisztusban reménység [van] a világ számára, hanem hogy *mi* Krisztusban reménységgel [vagyunk, szolgálunk, dolgozunk] a világért. Egy bizonyos csúsztatás a diakóniai teológia irányában. Akkor bűjt ki a szög a zsákból, amikor ezt vissza kellett fordítani angolra. Ez történt a magyarországi protestáns egyházak angol nyelvű sajtó-tájékoztatójában, ahol egy fordító, aki valószínűleg nem ismerte a mottó angol szövegét, így fordította (vissza) a mottót angolra: *With Hope in Christ for the World*.⁷ - Ez végeredményben apróság, csak az érdekesség kedvéért veszem itt elő.

A nagy baj akkor kezdődött, mikor nekem megjelent egy cikkem a Kirke og Kultur (Egyház és Kultúra) nevű norvég folyóiratban „Állam és egyház Magyarországon” címmel. Ez egy dániai előadásom összefoglalása volt 15 oldalon. Ebben a cikkben, mint az Útitárs-cikkben is, szintén kiemeltem egy sereg pozitív vonást egyházunk életében és szolgálatában, de rámutattam sok kritikus pontra a párthatalomhoz való viszonyban.⁸

⁵ „Krisztus a világ reménysége.” Magyarországon lesz a VII. Lutheránus világgyűlés. *Útitárs* XXV, 1981, 5. sz. 1.o.

⁶ Kár... Néhány megjegyzés az „Útitárs” egyik cikkéhez. *Evangélikus Élet* XLVII, 1982. ápr. 18, 3.o.

⁷ *Hungarian Church Press* XXXV/11, May 15th - June 1st, 1983, 6. (92.) oldal.

⁸ Stat og kirke i Ungarn i dag. *Kirke og Kultur* 88, 1983, 495-509. o.

— Ez már '83-ban volt?

— Ez 83 őszén jelent meg, de az előadást vagy előadásokat, mert kettő volt, 82 februárjában tartottam.⁹ Erről a cikkről egy egyoldalas összefoglalást közölt a norvég egyházi sajtószolgálat angol nyelvű tájékoztatója.¹⁰ Ez nem hivatalos szerve a norvég evangélikus egyháznak, hanem egy szabadon működő egyházi sajtószolgálat. Ebből az egyoldalas cikkből egy féloldalas összefoglalást közölt az LVSZ német nyelvű sajtószolgálat 1984 februárjában.¹¹ Ebben egyrészt helyesen visszaadták cikkem egyes pontjait, de volt ebben a rövid összefoglalásban néhány komoly hiba is. Mindenesetre Káldy Zoltán, mielőtt megkapta ezt a sajtótájékoztatót, azonnal telexben tiltakozott az LVSZ-nél, és jelezte, hogy jönni fog egy hosszabb nyilatkozat. Carl Mau LVSZ főtítkár még aznap visszaküldött egy telexet Káldy Zoltánnak, hogy szigorú rendelkezéseket fognak hozni (*strict measures*), hogy ilyen eset többé ne fordulhasson elő.

A kilátásba helyezett hosszabb nyilatkozat néhány napon belül világot látott, elküldték Genfbe, és a Világszövetség németnyelvű sajtószolgálat 1984 márciusi számban változtatás nélkül teljes egészében lehozta. Ez egy majdnem kétoldalas, 13 pontba foglalt támadás személyem és cikkem ellen, amelyet eredetiben természetesen nem is ismerhettek. A németnyelvű sajtótájékoztatók ugyanebben a számban Carl Mau főtítkár egy egész oldalas támadást intézett ellenem, amelyben cikkemet „a világgyűlés elleni felelőtlen zavaró manővernek (*unverantwortliche Störmanöver*)” bélyegezte. Az LWI ezen száma,¹² mindkét cikkel, természetesen eljutott a világ számos evangélikus egyházának sajtójához.

Azonnali következménye ennek az „incidensnek” az volt, hogy a Világszövetség genfi stábj 1984 márciusában rögtön bizonyos cenzúrát vezetett be. A Világszövetség sajtószolgálatát ettől kezdve egy hattagú bizottság ellenőrizte azzal a megbízással, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyházra és a világgyűlésre vonatkozó híreket csak akkor volt szabad közölni, ha ennek a bizottságnak két tagja azokat átnézte. E hattagú bizottság tagjai Carl Mau főtítkár, Anza Lema helyettes főtítkár, Risto Lehtonen osztályvezető, Sam Dahlgren európatítkár, Harmati Béla és a sajtószolgálat vezetője, Marc Chambron voltak.¹³ A két szerkesztő (az angol és a német nyelvű sajtószolgálat, LWI szerkesztőinek) egyike sem volt tehát benne a bizottságban.

Erre beindult egy levelezés az LVSZ stábj 1984 márciusában és én közöttük, amelynek során genfi részemről még az az indítvány is elhangzott, hogy Káldy Zoltán és én találkozunk Genfben egy beszélgetésre. Erre én természetesen hajlandó is voltam. De közben múlt az idő, és Genfből végül is közölték, hogy erre majd csak a világgyűlés után kerülhet sor. Ezzel el is akadt a dolog. Viszont norvég nyomásra lehozott a Világszövetség német nyelvű sajtószolgálat két nyilatkozatot¹⁴: a norvég egyház külügyi hivatala a kérdéses cikkemre utalva kijelentette, hogy híve a demokratikus

⁹ A cikknek két magyar fordítása van: *Koinonia* 28, 1983, 1-10.o. és *Egyház és Világ* V/2, 1994, 9-15.o.

¹⁰ *Church of Norway News* 1984. jan. 17.

¹¹ *Lutherische Welt Information* 1984/6, febr. 9.

¹² *Lutherische Welt Information* 1984/7, 8. és 9/10.o.

¹³ Inter Office Memorandum. 1984. febr.9, 10 óra 36 perc. MOL/OA (lásd a 2. sz. jegyzetet), 32. sz. doboz.

¹⁴ *Lutherische Welt Information* 1984/8, febr. 23, 9.o.

eszmecserének, a Church of Norway News szerkesztősége pedig utalt arra, hogy cikkem „kiegyensúlyozottabb” volt, mint más anyag, ami ismeretes Osloban.

Az LWI-ben megjelent magyarországi nyilatkozattal párhuzamosan Káldy Zoltán levelet írt a külügyi szolgálat hivatalos papírján a norvég püspöki kar elnökének, Andreas Aarflot osloi püspöknek. Sajnálkozásának ad kifejezést, hogy megengedték, hogy a norvég evangélikus egyház „hivatalos orgánuma”, a Church of Norway News, nyilvánosságra hozzon egy cikket a magyar emigráns Terray Lászlótól. Ez a cikk „félrevezető, gyalázkodó, tele van hazugságokkal és gyűlölködéssel.” Ilyen módon a Lutheránus Világszövetség egyik tagegyháza egy másik tag-egyházat csúfol meg. *„Terray László írása megvilágítja a Bibliának ezeket a szavait: mivel nem méltatták Istent arra, hogy megtartsák ismeretükben, kiszolgáltatta őket az Isten az erkölcsi ítéletre képtelen gondolkodásnak, hogy azt tegyék, ami nem illik. Ezért tele vannak mindenféle hamissággal, gonosszággal, kapzsisággal, viszálykodással, álnoksággal, rosszindulattal; sugdolóók, rágalmozók, istengyűlölők, gőgösök, dicsekvők, találgéonyak a rosszban, szüleiknek engedetlenek, kíméletlenek, szőszegők, szeretetlenek és irgalmatlanok. Róma 1,28-30.”* Kéri Aarflot püspököt, hogy válaszolhasson a cikkekre. Hasonló levelet írt Káldy Zoltán a Kirke og Kultur szerkesztőjének is, hasonló kéréssel.

Mindketten, a püspök és a szerkesztő, udvarias levélben válaszoltak erre. A püspök kijelentette, hogy a Church of Norway News híryanaga csak akkor felel meg az egyház hivatalos álláspontjának, ha erre kifejezetten utalás van, s ilyen utalás a cikkemmel kapcsolatban nem volt. Mindketten aláhúzták, hogy ellenvéleménynek természetesen készséggel ad helyt a Kirke og Kultur c. folyóirat, amelyben a cikk megjelent.¹⁵ De erre aztán már nem érkezett válasz Budapestről.

Ugyanebben az időpontban Vajta Vilmosnak támadt nehézsége a Világszövetség információs osztályával egy másik ügyből kifolyólag. Neki ugyanis 1983 tavaszán jelent meg egy cikke a „Lutherische Monatshefte” című német evangélikus folyóiratban¹⁶, amely gyakorlatilag minden németországi evangélikus lelkészhez eljutott annak idején. Erre a cikkekre a magyarországi egyházvezetőség megint reagált, éspedig már 1983 nyarán a „Hungarian Church Press”-ben.

— *Megjelent magyarul is, de csak ez, a reakció. Nem emlékszem rá, hogy a Teológiai Szemlében, vagy pedig a Lelkipásztorban, 1983-ban. De lehet, hogy csak valaki lefordította a Hungarian Church Press-ben megjelent írást, és sokszorosította. Feltűnt, hogy Káldy nem volt az aláírók között, csak dr. Fekete Zoltán, dr. Nagy Gyula, dr. Mihály Dezső, Szilágyi Béla és dr. Karner Ágoston.*

— Ezt a támadást átvette a Világszövetség sajtótudósítása is, és ilyen módon ez belekerült több amerikai egyházi lapnak a tudósításába is, de csak ez, semmiféle kommentár, reakció, csak ez. Vajta Vilmos ezt nehezmenyeyzte a Világszövetséggel szemben, írt a főtítkárnak, és ugyanakkor szóvá tette azt is, hogy ő úgy látja, hogy a Világszövetség egy új információs gyakorlatot állított fel Genfben, új gyakorlata, megváltozott profilja van a Világszövetség sajtópolitikájának. Carl Mau főtítkár erre azt válaszolta, hogy a Világszövetség információs politikája *legkevésbé sem változott („has not changed in the least”)* az utóbbi időben. Erre aztán Vajta Vilmos vissza-

¹⁵ Mind a négy levél megtalálható: MOL/OA (lásd a 2. sz. jegyzetet), 32. doboz.

¹⁶ Magyar fordításban: Koinonia 28, 1983, 12-22. o., Egyház és Világ V/2, 1994, 16-22.o.

írt, hogy ő úgy látja, hogy nagyon is változott, legalábbis a szocialista országok egyházaira vonatkozólag. Ebből aztán hosszabb vita és levélváltás lett.¹⁷

Carl Mau kijelentésének ellentmond az a jelentés, amelyet Sam Dahlgren Európa-titkár terjesztett be az Egyházi Együttműködési Bizottság 1985. évi ülésének a megelőző év munkájáról: „Eljárásunkat cenzurázásnak tartották. ... Mi egy nyílt vitára nyitottunk egy fórumot. ... Azt lehet mondani, hogy ön-cenzúrát gyakoroltunk. ... Ez a döntés talán szokatlan lépés volt a Világszövetség részéről. De hát a helyzet is szokatlan volt.”¹⁸

Mindenesetre a németnyelvű sajtószolgálat vezetője, Friedrich König, meglehetősen kényelmetlennek érezte ezt a helyzetet. Őt mint független újságírókat alkalmazzák, s most újságírói szabadságában korlátozzák. A „nyílt fórumot” mint „Zensurausschusst” (cenzúrabizottságot) emlegette.¹⁹

Visszatérve a kronológiára: 1984 márciusában Paul Hansen, aki már nem volt kisebbségi egyházi titkára a Világszövetségnek, mert nyugdíjban volt (ekkor már Dahlgren volt nem is kisebbségi-, hanem ahogy nevezték: Európa-titkár), szóval Paul Hansen a koppenhágai dán „Kristeligt Dagblad” nevű napilapban egy hosszú cikkben támadott meg engem a Kirke og Kulturbeli cikkem miatt.²⁰ Ő olvasta a cikket norvég eredetiben, és a cikk folyamán — többek között — azt mondta, hogy a cikk legnagyobb része megfelel a való helyzetnek Magyarországon, de — és akkor jött az ő kritikája, és ez abban csúcsosodott ki, hogy — felszólít engem, hogy adjam vissza azt a megbízásomat, hogy tagja legyek a norvég delegációnak. Ezt a cikket egy dán barátomtól megkaptam fotokópiában, és írtam rá egy választ, amely rendben lejött a Kristeligt Dagblad-ban. Utóbb Hansen is megküldte az ő cikkét, de én akkor már elküldtem a választomat. Neki is megírtam, és a válaszban is kifejtettem, hogy nekem nincs szándékomban visszaadni a megbízásomat, én azt megtszolgáltatásnak veszem, hogy a norvég egyház engem delegátusnak választott, és e szerint fogok cselekedni. Paul Hansen azt is elővette a cikkében, hogy én tulajdonképpen Magyarországon „persona non grata” voltam. Ez tény, akkori-ban én nem kaptam magyar vízumot

Ilyen viharos előzmények után, be kell vallanom, vegyes érzésekkel és egy bizonyos belső feszültséggel érkeztem Budapestre a világgyűlés kezdő istentisztelete előtti délután.

— *Veled és Vajta Vilmosmal meg másokkal kapcsolatban is az volt a hazai egyházvezetés nagyon erőteljesnek tűnő kritikai megjegyzése, hogy ti „kívülről” beszéltek bele a dolgokba. Ezt sokszor nagyon nyersen ki is mondták. A Vajta-cikkre való reagálásban ilyenek voltak: hogy a 40-es évek óta külföldön él, nem küzdötte végig velünk sem a háborúnak és a háború utáni időszaknak, sem az elmúlt történelmi korszaknak a küzdelmeit. Hogy jön ahhoz egy ilyen ember, hogy beleszóljon a dolgainkba, és kritizáljon!?*

— Igen, ez gyakran visszatérő érvelés volt akkoriban. De nemcsak a magyarországi egyházvezetés részéről. A nemzetközi egyházi szervezetekben ettől kezdve kezdik használni az „Exil-Ungar” kifejezést, aminek határozottan dehonesztáló

¹⁷ Carl Mau és Vajta Vilmos levelezése 1984 tavaszán, MOL/OA, lásd a 15. sz. jegyzetet.

¹⁸ CCC (Committee for Church Cooperation, Egyházi Együttműködési Bizottság) ülésének iratai 1985, Exhibit 8,1. Report of the Europe Secretary, 4. oldal.

¹⁹ Friedrich König Terray Lászlónak 1984. febr. 28. (Terray iratai.)

²⁰ Kristeligt Dagblad 1984. márc. 9. 4.o.

mellézköngéje van. Azt fejezi ki, hogy az ilyen ember megbízhatatlan, nem szavazható.

— *Ugyanezt az érvet a Dóka Zoltán-féle Nyílt levéllel kapcsolatban nem lehetett kijátsszani, főleg akkor nem, amikor Dóka Zoltán a világgyűlés után hazajött. Ha mondanál valamit arról, hogy amikor hírt kaptatok a Nyílt levélről, akkor az milyen gondolatokat ébresztett benned és barátaidban?*

— A Nyílt levél nem tartalmazott újdonságot az én számomra.

— *Tulajdonképpen a mi számunkra sem, akik itthon voltunk, hiszen benne éltünk abban, amiről Dóka Zoltán írt.*

— Én a 70-es években, amikor még szabadon járhattam Magyarországra, azokkal tartottam kapcsolatot, akik maguk is vállalták azt a kockázatot, amit egy külfölddel való kapcsolat jelentett. Ezek közé tartozott Dóka Zoltán, akinél mindig szíves fogadtatásra találtam, akivel többször találkoztam a 70-es években, és aki nek a véleményét nagyon jól ismertem. A Nyílt levél e tekintetben nem lepett meg. Engem az a bátorság lepett meg, amivel Dóka Zoltán ebben a dologban fellépett. De külföldön élő barátaim és jómagam is, el akartuk kerülni, hogy ez a Nyílt levél valamilyen módon a külföld felé szóló politikai propagandának tűnjön fel. Mi nem akartunk ebből fegyvert kovácsolni. Ez a Nyílt levél önmagáért beszélt, ebben magában benne volt a puskapor. Terjedéséről a külföldi újságírók gondoskodtak. Mikor a Nyílt levél bejutott Magyarországra, attól kezdve erről külföldi újságírók írtak. Az Utitársban inkább arról adtunk tudósítást, hogy a külföld ezt hogy fogta fel, milyen kommentárok érkeztek Németországból, milyen kommentárok érkeztek az amerikaiaktól vagy más helyről. Természetesen Zoltánért aggódtunk, nagyon is aggódtunk. Van abban egy kis túlzás, de igazság van benne, hogy Vajta Vilmos gyakran telefonált Zolinak Kuchenbe, én is tartottam vele a kapcsolatot telefonon.

Hogy én meglátogattam őt Kuchenben, az igaz. De mindkét látogatás *azután* volt, hogy ő elküldte a Nyílt levelet, az egyik még hozzá három évvel később, 1987-ben, mikor Zoli ott volt fogorvos barátjáéknál rendbe jönni egy operáció után, én meg tanulmányi szabadságon voltam Németországban. Vajta Vilmos személyesen nem is találkozott Dóka Zoltánnal 1984-ben, legfeljebb talán mikor Zoltán meglátogatta leányát, Marikát Svédországban, valamikor a 80-as évek második felében.

De magában a Nyílt levél létrejöttében se Vajta Vilmosnak, se nekem nem volt részem. Hallottam olyan rémhírt is, felelős magyar egyházvezető szájából, hogy a Nyílt levél „külföldről való inspiráció alapján jött létre”. Ebbe még Joachim Heubach német püspök nevét is belekeverték. Nos, Heubach püspöktől magától tudom, hogy ő Dóka Zoltánt csak a budapesti világgyűlés *után* ismerte meg.

— *Már elküldése előtt tudtatok a Nyílt levélről?*

— A fogalmazás alatt igen. De hogy ő tőlünk tanácsot kapott volna, az tévedés. Mi tudtuk, hogy mivel foglalkozik, de hogy mi tanácsot adtunk volna, arról nincs szó. Igaz, egy rövid mondatot az én „tanácsomra” *hagyott el*. De a Nyílt levél teljes egészében Dóka Zoltán műve volt.

Zoltánnak nem tanácsra volt szüksége, hanem lelkiezőre, mikor a hazamenetelre gondolt. Nagyon jól emlékszem egy telefonbeszélgetésünkre. A bécsi repülőtérrel hívtam fel közvetlenül azután, hogy elhagytam Magyarországot a világgyű-

lés befejeztével. Hosszú beszélgetés volt! Sok mindenről beszámoltam, ami a világgyűlés alatt történt. Előkerült a hazamenetel kérdése is. Máig is emlékszem, mit mondtam erről (amit más alkalmakkor is körülbelül így fogalmaztam:) Te Zoli, ezt neked magadnak kell eldöntened. Én csak azt kívánom, és azért imádkozom, hogy a te döntésed javára szolgáljon egyházunknak is és magadnak is.

— *Dóka Zoltán Nyílt levelének a tízéves évfordulójára megemlékezést írtam a Keresztyén Igazságba. Ott azt emeltem ki: korábban mindig az volt megfigyelhető, hogy az egyházi belső változások a politikai változásoknak a függvényében jelentkeznek. Tehát, ha a Szovjetunió XX. kongresszusa után enyhülés van a politikában, akkor enyhülésre lehet valamelyest számítani a egyházi életben is. Az első, és tulajdonképpen egyetlen hazai evangélikus dokumentum Dóka Zoltánnak a Nyílt levele, amely a gorbacsovi reformok előtt, tehát nem a politikai változások függvényében jelent meg, s adott kritikai diagnózist és terápiás javaslatokat. Bár a Nyílt levélben elsősorban a kritikán volt a hangsúly.*

— Ebben az érdekesség az, hogy az Evangélikus Világszövetség milyen nagy erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy ezt a Nyílt levelet ne ismerje meg a világ. Nem lehet elhallgatni, hogyan tartották titokban a Nyílt levelet az LVSZ részéről. Ez több lépésben történt. Erről én részletesen beszámoltam egy angol nyelvű cikkemben, amelynek megírására egy amerikai folyóirat kért meg. Fiad fordításában megjelent a Keresztyén Igazságban is.²¹ Egyrészt a sajtó rendelkezésére bocsátott sokszorosítógépet a stábnak kellett ellenőrizni, másrészt a plénumban a Nyílt levélről feltett kérdésekre nem adtak választ, vagy téves választ adtak. Többek között Bertelsen koppenhágai püspök a plénumban követelte, hogy a Nyílt levelet osszák ki. Ne csak Káldy Zoltán ellennyilatkozatát osszák szét a delegátusoknak, hanem Dóka Zoltán levelét is. Erre azt felelték az elnökség asztalától, hogy ezt a kérdést az Ügyrendi Bizottságnak kell tárgyalnia. Közben Bertelsen püspök rosszul lett a világgyűlés alatt, két napon át el sem tudott menni az ülésekre. Mikor harmadnap vagy negyednap újból feltette a kérdést a plénumban, akkor Carl Mau bejelentette, hogy az Ügyrendi Bizottság arra az eredményre jutott, hogy ezzel a levéllel nem zavarhatja meg a világgyűlés munkájának a menetét. Az Ügyrendi Bizottság protokollja, jegyzőkönyve megjelent nyomtatásban a világgyűlés után.²² Ebben van szó több levélről, amelyeket tárgyaltak. De egy szó sincs Dóka Zoltán Nyílt leveléről. Akkor azonban az ügy már le volt zárva a Világszövetség részéről. Persze ez az agyonhallgatás épp az ellenkezőjére sült el, mert minél nagyobb volt az ellenállás az LVSZ részéről, annál nagyobb volt az érdeklődés a külföldiek részéről a Dóka-levél iránt.

— *Mit tudtak egyházunkról a külföldi kiküldöttek?*

— A legtöbb delegáció úgy jött Budapestre, hogy nem sokat tudtak a Magyarországi Evangélikus Egyházról azon kívül, amit a Lutheránus Világszövetség sajtószolgálatában kaptak. Ott már egy éve jöttek porciónként a magyarországi egyházvezetéstől megrendelt tájékoztatók, többek között a „diakóniai teológiáról” is, persze otthoni tálalásban. Hadd fűzzek ehhez egy dolgot, amit szintén első kézből tudok, amiről később értesültem. Azt tudtuk, hogy szokás szerint voltak világrészenként előkészítő gyűlések, konzultációk a világgyűlésről. Az afrikaiak konzultációja Harareben volt 1983 decemberében, jelen volt Mau főtitkár is. Előkerült az

²¹ Kirekesztették a „valóságot”? *Keresztyén Igazság*, 17. szám, 1993 tavasz, 24-39.o.

²² *Minutes. Seventh LWF Assembly, Budapest, Hungary 1984*, 120-122. o.

a kérdés, hogy kellene írni Genfbe, hogy kit kívánnak az afrikaiak elnöknek. Mau főtitkár erre egészen helyesen azt mondta, hogy erre nekik nincs lehetőségük, mert az alapszabályok szerint ezeknek a konzultációknak nincs jelölési joga, az csak az egyes egyházaknak van. Ezt ők elfogadták, és azt mondták: jó, akkor mi nem hozunk határozatot, de egyetértünk abban, hogy mindnyájan Káldy Zoltánra fogunk szavazni. Úgy van, úgy van... — mindenki egyetértett. Ez volt Harareben, 1983. decemberben. Erről mi persze nem tudtunk. De ez megvilágítja a szavazást a világgyűlésen. Tudniillik ott a harmadik világbeli egyházak döntötték el az elnökválasztást a második menetben. A Világszövetség hivatalos történetének a megírója, Schjorring professzor írja könyvében, hogy volt egy bizonyos „teológiai rokonság és együttműködési kapocs” vagy pánt (*bond of cooperation*) egyrészt Káldy Zoltán, másrészt az afrikai egyházi vezetők — mint Kibira püspök és az etiópiai egyházi elnök, Abraham — között.²³ Erre Schjorring az *alliance*, egyetértés, összetartás, szövetség kifejezést használja. Ez külön témája lehetne egy cikknek vagy dolgozatnak. Mindenesetre egy személy, akivel én személyesen beszéltem erről, és aki jelen volt ezen a hararei „pre-Assemblyn”, tehát világgyűlés előtti konzultáción, azt mondta nekem: „Terry testvér, maga úgy gondolja, hogy tudták ezek az afrikai testvérek, hogy kicsoda Káldy Zoltán? Legtöbbjüknek sejtelmük sem volt róla, csak azt tudták, hogy nem amerikai, és ez nekik elég volt.” Ezt eddig még nem nagyon kutatták, sem Magyarországon, sem külföldön, hogy az elnökválasztás egy Amerika-ellenes akció volt.

— Az alap-meghatározója tehát tulajdonképpen egy negatívum és nem pozitívum volt.

— Igen, ezt konkrétan így lehet mondani: hogy ne amerikai legyen az elnök. Paul Hansen korábbi Európa-titkár már a világgyűlés előtt kijelentette, hogy szó sem lehet arról, hogy amerikai vagy skandináv legyen az új elnök.

— És kik lettek Káldy Zoltán ellenjelöltjei?

— Két észak-amerikai és egy skandináv. Én akkor már azt is tudtam Szedressy Pál kolozsvári püspöktől, akivel egy nemzetközi konferencián találkoztam a világgyűlés előtt, hogy a magyar egyházvezetés levelet írt a kelet-európai testvéregyházaknak, hogy jelöljék Káldy Zoltánt elnöknek. Mikko Juva finn érseket pedig magam hallottam Káldy Zoltán elnöksége mellett érvelni az északi egyházak delegátusainak egy közös megbeszélésén a világgyűlés alatt. Fel is szólaltam ellene — nem törődve a finn-magyar barátsággal.

— Van itt még valami, amiről nem lehet elfeledkezni, hogy tudniillik ezzel a választással az egyházban törvénytelenül félreállított Ordass püspök helyére törvénytelenül került Káldy Zoltán lett a Lutheránus Világszövetség elnöke. Az LVSZ ezzel a problémával sem szembenézni, sem megbirkózni nem tudott, és talán még most sem tud. Ez is belejátszott abba, hogy itthon olyan hosszan húzódott Ordass Lajos egyházi rehabilitációja, miközben az állami rehabilitáció már régen megtörtént.

— Általában a „szocialista” tagegyházakhoz való viszony máig is beteg pontja a Világszövetségnek, amivel mind a mai napig nem tudtak megbirkózni. Ez egy külön fejezet, amit valamikor még meg kell nekik írni. Ez már a világgyűlés utánra vonatkozik, de hadd mondjak néhány példát.

²³ Jens Holger Schjorring et al.: From Federation to Communion. The History of the Lutheran World Federation. Minneapolis 1997, 468.o.

1996-ban több felől kapott a norvég püspöki kar felszólítást, hogy foglalkozzon azzal a problémával, hogy a Lutheránus Világszövetség még mindig nem ismerte el, hogy igazságtalanságot követtek el Ordass Lajossal szemben. Vagy indítsanak be egy tanulmányi csoportot, amely külön ezzel foglalkozik, vagy pedig nyíltan ismerjék el, hogy igaztalanul jártak el vele szemben. Erről én írtam akkor egy beszámolót.²⁴ Ezt a dolgot tárgyalta aztán a norvég püspöki kar, és nyilatkozatukban azt mondták: szükségesnek tartják, hogy a Lutheránus Világszövetség maga vizsgálja meg, hogyan viselkedett az elnyomás alatt lévő kelet-európai egyházakkal szemben, és ennek alapján nyilatkozzék, hogy van-e mondanivalója, magyarul: rendezze ezt a dolgot a saját berkeiben. Erre nem jött válasz. Nekem az a gyanúm, hogy ezt a felszólítást nem is továbbította a norvég egyház külügyi hivatala Genfnek. (Én egy újságcikkben egy évre rá azt írtam, jó lenne megtudni, hogy ezt egyáltalán elküldték-e Genfnek? Erre sem érkezett válasz a norvég egyház külügyi hivatalától.) Viszont a norvég újságok nem hagyták annyiban a dolgot, és az egyik telefonon felhívta a Világszövetség főtítkárát, Ismail Nokot. Az újságban a következő olvasható: „Nincs semmi megbánnivalónk” — mondja Ismail Noko. „A mi álláspontunk Ordass Lajosra vonatkozólag mindig is kristálytisza volt. Nem tudom megérteni azokat, akik azt állítják, hogy haboztunk őt támogatni, mikor el-távolították püspöki hivatalából.” Ez ugye 1948-ban és 58-ban volt.

A másik példa 1997-ből való. Ebben az évben tartotta az LVSZ kilencedik világgyűlését Hongkongban. (Itt melleleg hadd mondjam el, hogy ennek az évnek a tavaszán jött ki az én Ordass-életrajzom angolul az USA-ban. Én erre megkértem a Norvég Keleti Missziót, vegyenek meg 25 darab Ordass életrajzot, s azokat én elküldöm különböző harmadik világbeli evangélikus egyházak vezetőinek és teológiai intézményeinek. A 25-ből 40 lett. Norvég misszionáriusoktól és barátoktól címeket szereztem, és szétküldtem a könyveket, — Hongkongba is. A kínaiak már a világgyűlés előtt készültek átvenni Hongkongot, át is vették. Akkor mi még nem tudhattuk, lehetséges lesz-e ezután is küldeni oda efféle könyveket.)

A Világszövetségnek ezen a gyűlésén Hongkongban bemutattak egy videót, erről Harmati Béla is beszámolt az Evangélikus Életben. Ebben a videóban még életben levő személyek mondták el legfontosabb élményeiket a Világszövetség 50 évéről. (Az LVSZ 1947-ben alakult.) Ebben a sorban egy amerikai hölgy és a hongkongi teológia igazgatója azt mondta, hogy számukra a legnagyobb élmény Ordass Lajos prédikációja volt Minneapolisban. Ugyanezen a világgyűlésen Noko főtítkár a beszámolójában kitért Ordass személyére is. Dicsérte Ordass Lajost, és elmondta, hogy ő egy ideig a Világszövetség alelnöke volt, de egy szava sem volt arról, hogy a Világszövetségnek vele kapcsolatban valami megbánnivalója lenne. Ezt a nyilatkozatot is beleszámítva, még mindig nem történt arra nézve kezdeményezés, hogy a Lutheránus Világszövetség elismerjen valamit abból, hogy a Kelet-Európában szovjet uralom alatt élő egyházakhoz való viszonyukban nem mindenben jártak el helyesen. Én csak megállapítom ezt a tényt.

Visszatérve a budapesti világgyűlésre: a sajtóról és más tudósítókról még annyit, hogy a svéd rádió nem talált olyan svédet, aki hajlandó lett volna nyilatkozni Káldy Zoltán megválasztása után. Így hát hozzám jött a svéd rádió tudósítója,

²⁴ „Ordass-vita” Norvégiában. Keresztyén Igazság 31. szám, 1996 ősz, 29-31. o.

hogy kommentáljam az elnökválasztást. Én vállaltam, mert ugye ha megkérdeznék, akkor felel az ember. És én nem intéztem kirohanást Káldy Zoltán ellen vagy a Világszövetség ellen, hanem többek között két dolgot mondtam. Az egyik az volt, hogy az ő megválasztása azért is történt, mert akik rá szavaztak, azt remélik, hogy ezzel megkönnyebbül a szovjet uralom alatt — lehet, hogy nem ezt a kifejezést használtam — a szocialista országokban élő egyházaknak a helyzete. A másik pedig, amit szintén mondtam — és ez folytatása volt annak, amit én az Úti-társban írtam két vagy három évvel korábban —, biztató abban a tekintetben, hogy Káldy Zoltán megválasztása előtt bejelentette, hogy a magyar evangélikus egyházon belül teológiai beszélgetés fog indulni, aminek tárgya lesz többek között a „diakóniai teológia” is. Ezt reményteljesnek tekintem — mondtam a svéd rádióknak. Nem fűztem hozzá, hogy majd meglátjuk, hogy hogyan fog ez beteljesülni, de ezzel beleültettem a fülükbe a kis bogarat, hogy tudniillik ezt kell figyelemmel kísérni.

— *Nem, teljesült be...*

— Ezt most utólag tudjuk, mindnyájan észrevettük, de hogy a külföldi újságírók is érezték és előhozták, azt már nem lehetett elkerülni. Azt pedig nem tudták elkerülni a magyarországi egyházvezetőség részéről, hogy külföldről érdeklődjenek. Épp úgy, mikor elterjedt az a hír, hogy Csengődynek is nehézségei vannak, akkor Káldy Zoltánt egyik újságíró a másik után hívta fel, Frankfurtból és Rómából meg Stockholmból, hogy: „Mi van Csengődy Lászlóval? Mi van Dókával?” Hallottam egy felvételt egy telefonbeszélgetésről, amelyet a svéd egyházi sajtótudósítónak az újságírója folytatott Káldy Zoltánnal, egy pár hétre rá. Ez a svéd rádióban hangzott el. Káldy Zoltán azt mondja: „Kérem, kedves barátom, Dóka Zoltánnak semmi baja sincs amiatt, hogy ő engem támadott. Itt arról van szó, hogy teológiai diszkusszió van, és ez lesz nálunk, teológiai diszkusszió.” — No igen — mondta a tudósító, de Dóka Zoltánt felfüggesztették! Nem azért mert levelet írt, mondta Káldy Zoltán, hanem azért, mert meg akarta zavarni a világgyűlés rendjét. Itt fegyelmi eljárásról volt szó. Nem azért, mert ő ellenem támadást indított, vagy a teológiát kritizálta, hanem mert meg akarta zavarni a világgyűlés rendjét. — De ezek az újságírók nem hagyták magukat, néhány nap után megint jelentkeztek, és kérdeztek.

Ez aztán kezdett nehézzé válni az egyházvezetőségnek. A Frankfurter Allgemeine Zeitungnak, a legtekintélyesebb német napilapnak Karl O. Odin személyében egy kiváló egyházi szakértője volt akkor, aki úgyszólván naponként küldött tudósításokat a világgyűlésről, nemcsak a hivatalos információk közlések alapján, hanem az ő személyes benyomásai és információi alapján is. Ő mindjárt a világgyűlés lezárása után küldte azt a hosszú tudósítást, amely ezzel a címmel jelent meg: Mindjárt a választás után leszámol az elnök a kritikusával, „Gleich nach der Wahl rechnet der Präsident mit seinem Kritiker ab.” A nyomás olyan erős lett, hogy végül is kénytelenek voltak megszüntetni Dóka Zoltán felfüggesztését.

— *Igen, aztán ott volt a nyugat-német püspökkari konferencia.*

— Egyáltalában: a külföldi egyházak is. Andreas Aarflot norvég püspök nemcsak saját maga írt Káldy Zoltánnak a Dóka-ügyben, és figyelmeztette, hogy mint világszövetségi elnök elveszti a szavahihetőségét, ha ezt sürgősen meg nem oldja és fel nem oldja. Hanem Aarflot még Hanselmann bajor püspöknek is írt, hogy

kedves Hanselmann testvér, maga úgyszólván szomszédja Káldynak, írjon maga is, és noszogassa, hogy szüntessék meg Dóka felfüggesztését.²⁵

— Heubach püspöktől hallottam, hogy azon a bizonyos német püspökkari konferencián, ahol vendégként jelen volt Nagy Gyula is — és védte Káldy álláspontját meg a Dóka elleni fegyelmet —, szóba került, hogy Dóka Zoltánnak a Márk-kommentárját hogyan cenzúrázza Káldy annak idején. Ezen, illetve az egész fegyelmi ügyön a püspöki konferencia résztvevői közül többen végtelenül felháborodtak. Heubach elmesélte, hogy Nagy Gyula megdöbbenett ettől a reakciótól, és sietett telefonálni Káldynak. Másnap vagy harmadnap aztán ment is a távirat Genfbe a fegyelmi leállításáról.

— Erről a „Frankfurter Allgemeine Zeitung” tudósítója, Karl O. Odin — aki jelen volt ezen a német püspöki konferencián 1984 októberében — azt írta, hogy a püspöki konferencia „világossá tette a jelenlevő Nagy Gyula püspök számára”, hogy milyen *verheerenden Eindruck*, lázító, döbbenetes, félelmetes benyomást tett Dóka Zoltán felfüggesztése a német közvéleményre.

— Van-e még valami említésre méltó személyes emléked a nagygyűléssel kapcsolatban?

— Még két személyes élmény vagy eset a világgyűlésről. Az egyik abban állt, hogy a norvég delegáció többi tagja 30 napra szóló vízumot kapott, én csak két hétre szólót. Így nekem a gyűlés befejezése előtti napon vissza kellett volna utaznom Norvégiába. De én csak Budapesten tudtam meg, hogy a norvég küldöttségnek még a befejezés után is volt programja. Ezt természetesen el kell intézni, mondta a norvég küldöttség vezetője, Aarflot püspök, s ez sikerült is, Káldy Zoltán, Reuss András külügyi titkár és Miklós Imre segítségével, a gyülekezetekbe kérésző vasárnapi látogatás előtti csütörtökön. Le kellett adnom az útlevelemet, hogy azt másnap visszakapjam. De az útlevél se pénteken, se szombaton nem jött vissza. Mentem megint Reuss Andrásához: én ma délután Miskolcra megyek a „hivatalos” gyülekezeti látogatásra, de a szállodába be se engednek, ha nincs útlevelem és érvényes vízumom. Vízumom alighanem van, de útlevelem nincs! Erre Miklós Imre azt mondta, Reuss András adhat egy írást, hogy vízumom meghosszabbítása rendben van, de csak hétfőn kapom meg, ezt el fogja fogadni a szálloda.

Mire megérkeztem, ezt ott már tudták a szállodában, be se kellett mutatnom az írást. Hétfőn visszakaptam az útlevelet és a meghosszabbított vízumot.

A másik személyes élményem a parlamenti fogadással kapcsolatos. Erre meghívták az összes kiküldöttet, a stábot, a sajtót, sok száz embert. Felfedeztem, hogy a norvég küldöttség minden tagja kapott külön meghívót, de én nem. Ezt elmondtam Aarflot püspöknek, aznap reggel. Délben odajön hozzám Aarflot, és azt mondja: ő a norvég delegáció többi tagjával abban állapodott meg, hogy mivel Terray nem kapott meghívót, az egész norvég delegáció távol marad a fogadástól, s ezt tudomására hozták a vendéglátó egyháznak. Rendben van, mondtam, én ilyesmit nem kezdeményeztem, köszönöm a szolidaritást, nekem ehhez nincs kommentárom. Ez, mondom, déltájban volt. Délután négy óra tájban odajött hozzám Aarflot püspök: „Ha te most kapsz mégis egy meghívást utólag, akkor elfogadod-e?” „Én — mondtam — nem azért jöttem ide, hogy botrányt keltsek, én elfogadom, szívesen elmegyek.” — Káldy püspök itt van hátul a stadionban, mondta, és várja, hogy odamenj hozzá, hogy átvedd tőle a meghívást. Erre én felkeltem a helyemről, és elmentem Káldyhoz. Itt van ez a meghívó, mondta. Én az

²⁵ Levelek az Ordass Archivumban, MOL/OA, 33. doboz.

egész listát elküldtem azoknak, akik szétküldték a meghívókat, nem tudom, hogy történt, hogy te nem kaptál. Nekem még van annyi befolyásom ilyen dolgokban, hogy ezt elfogadják ma este. Ráírtam a meghívóra: „Személyes meghívás, Káldy”. Köszönettel átvettem. — A résztvevőket busszal vitték a fogadásra. Mikor beszálltunk, mellettem szállt be a Norvég Távirati Iroda riportere, aki csodálkozva rám néz, és kérdezi: Mégis elmész a fogadásra? — Igen, szereztek nekem egy meghívást Káldy Zoltántól. — „Nagy kár — mondja, és az órájára néz —, mert a norvég rádió a fél 7-es adásban bemondta, hogy a norvég delegáció elmarad a fogadásról, mert Terray László nem kapott meghívót. Ezt most az esti adásban helyesbítünk kell.” Ez az újságíró engem meginterjúvált valamikor délután 2 órakor, s akkor már köztudomású volt, hogy a norvég delegáció nem megy el. Az interjúban kiemelttem, hogy nagyon óvatos vagyok a megnyilvánulásaimban, mert a saját egyházamat látogatom most, és én nem akarok feltűnést vagy botrányt kelteni. De elmondtam, hogy milyen kritikai megjegyzéseim vannak, és hogy nem megy a delegáció a fogadásra. Ezt ő aztán bevette a tudósításába, ezt adta le a norvég rádió este fél hétkor.

Megérkeztünk a parlamentbe, és ott állt Trautmann Rezső, aki akkor az államot képviselte mint az Elnöki Tanács helyettes elnöke. Kezet fogott mind a 4-500 megjelenő emberrel. Velem is. Megmondtam, hogy ki vagyok, de neki ez mindegy volt a sok ember között. Már ment a fogadás, amikor Sam Dahlgren közeledett felém, s úgyszólván rám rontott: „Hát te hogy kerülsz ide?” Szóval a Világszövetség Európa-titkára tudott arról, hogy nekem nem kellett volna ott lennem ezen a fogadáson. Csak annyit mondtam: „Káldy püspök úrtól kaptam személyes meghívást.” Ezzel vége is volt a beszélgetésnek. Utóbb feljegyeztem, hogy a 14 napos világgyűlés alatt ez volt az egyetlen „beszélgetésem” Sam Dahlgrennel. Ennek az egésznek még egy érdekes utójátéka volt abban az értelemben, hogy a norvég delegációnak a világgyűlés befejezése utáni összejövetelén nekem külön köszönetet mondtak, hogy a világgyűlés során sok mindenben megkönnyítettem a norvég csoport munkáját. Én megköszöntem a szolidaritásukat. Aarflot püspök összegezte a benyomásokat, és kitért erre a parlamenti meghívásra is: „Terray testvérünknek van egy olyan trófeája, amely senki másnak nincs, hiszen Káldy Zoltán által dedikált meghívót kapott.”²⁶

Hadd fűzzem még hozzá, hogy a két hét alatt hatszor beszéltem Káldy Zoltánnal. Az első beszélgetés meglehetősen viharos volt. A legutolsót ezzel zárta: „Köszönöm, hogy eljöttél.”

— Arról lenne jó hallanunk még, hogy 20 év távlatában — az LVSZ nagygyűlés és a Dóka-féle Nyílt levél összefüggésében — hogyan látod az LVSZ és a Magyarországi Evangélikus Egyház dolgait. Az LVSZ-ben: Káldy nagyon rövid elnöksége hatott-e a napjainkig terjedő időszakra, tovább él-e az általa is képviselt szociáletikai (diakóniai teológiai) irányvonal? És hazai vonatkozásban: milyennek látod egyházunk helyzetét?

— Először is hadd mondjak annyit, hogy erre én csak a magam helyzetéből és élményeiből kifolyólag tudok felelni. Amit itt elmondtam, mindez személyes benyomásokon is alapul. Mások másként nézhették ezeket a dolgokat. A világgyűlés számomra 1984-ben jelentős élmény volt. Abban az időben én „persona non grata” voltam Magyarországon, tehát beutazási engedélyt normális körülmények

²⁶ Mindkét élmény Terray László személyes feljegyzéseiből, 1984. augusztus 30-i dátummal.

között nem kaptam. Erre az alkalomra kivételesen kaptam engedélyt. Ez maga is sokat jelentett, hiszen évek óta nem volt közvetlen kapcsolatom egy sereg olyan emberrel, akikkel bizalmas viszonyban voltam, családommal sem, lelkésztestvérekkel, barátokkal, ismerősökkel sem. De mindez nem akadályozhat meg abban, hogy kritikus szemmel is nézzem mindazt, amit az országban és a világgyűlésen láttam és tapasztaltam..

Húsz év távlatából is azt kell mondanom, hogy az akkori tapasztalatok ma is aktuális kérdésekre mutatnak rá. Attól, hogy a teológiai diszkusszió meg volt kötve — Dóka Zoltán még a „teológiai terror” kifejezést is használta — természetesen 2004-ben már eltekinthetünk. Kivéve, ha történésként beszélünk, mert az hozzátartozik a történethez. De a teológiai kérdéseket, amelyek akkor feldolgozatlanul bizseregtek a felszín alatt, ma sem tárgyalják, se Magyarországon, se világ-szövetségi szinten. Hozzátartozik a múlt feldolgozásához, hogy nem elég megállapítani a tényeket, hanem nyomára kellene jutni — ez vonatkozik mindenféle egyházi vezetőségre, a Lutheránus Világszövetségre is —, ki kellene vizsgálni, hogy mi van *mögöttük*, és le kellene vonni a következményeket. Melyik az az ideológia, teológia vagy filozófia vagy alapmotívum, amely a teológiai megállapítások és egyházi cselekvések *mögött* van. Egyszerűen szociáletikáról volt (vagy van) szó, vagy van benne marxizmus, kontextualizmus, Amerika-ellenesség, felszabadítási teológia, nacionalizmus, vagy mi? Milyen alapgondolatok, filozófiai értelemben vett „motívumok”, axiómák vannak mindezek *mögött*? Ez még most is feladat. Evangélikus egyházunkban kellene legyenek fiatal kutatók, akik nekivetik magukat ennek a problémának. Ez nemcsak a Magyarországi Evangélikus Egyház szempontjából fontos. Hiszen mind a mai napig is vannak politikai rendszerek a mi földgömbünkön, amelyeknek kifejezetten diktatórikus vonásaik vannak, és talán valaki tanulhatna abból, hogy 1984-ben ezt teológiaiilag hogy fogta meg egyik vagy másik magyar evangélikus lelkész, olyan viszonyok között, amik ma is megtalálhatók egyes országokban a világon. Dóka Zoltán levelének és a Világszövetség „akkori teológiájának” az értékelése kellene, hogy része legyen ennek a „*Vergangenheitsbewältigung*”-nak, a múlt feldolgozásának, nem csak a „történeti igazság” kedvéért, nem azért, hogy Dóka Zoltánt dicsérjük vagy/és Káldy Zoltánt ócsároljuk, hanem azért, mert van ebből tanulnivaló amíg élünk, amíg a világ megáll, mert az Úr napja még nem érkezett el, de bármelyik pillanatban megérkezhet. Tanulnivaló van benne, nemcsak a Magyarországi Evangélikus Egyház számára, nem is csak a Lutheránus Világszövetség számára, hanem Jézus Krisztus egyházának egésze számára is, mert újból és újból jelentkeznek ilyen szituációk a világ különböző országaiban. A világgyűlésnek és a Nyílt levélnek a jelentőségét a 20 éves évfordulón azzal lehetne a legjobban elismerni, ha egy fiatal kutatókból álló csoport beindítaná azt a vizsgálódást, kutatást, amelynek során a történeti tények felszínre kerülnek, s amelynek során a teológiai megszólalások *mögötti* ideológiát vagy ideológiákat és alapgondolatokat is elemzik és kiértékelik. Ez lenne a legigazabb és legszebb megemlékezés a húszéves jubileumról.

Weltler Rezső

Kant hatása a modern teológiára*

- A filozófus halálának 200. évfordulójára -

„Cselekedj ama maxima szerint, amelyről úgy gondold, hogy általános törvény lehet”. Így hangzik az *Immanuel Kant* által megfogalmazott „kategorikus imperatívusz” a legegyszerűbb formában. Még azok is, akik Kant filozófiáját alig ismerik, valószínűleg hallották ezt a mondatot. Az újkor minden bizonnyal leghíresebb gondolkodójának kiindulópontja szigorúan erkölcsi; elsősorban az ész gyakorlati oldalán van a hangsúly. Az elméleti ésszel ezzel szemben az 1804. február 12-én (bicentenáriumi!) elhunyt filozófus alaposan megzabolázta híres művében, „A tiszta ész kritikája”-ban. Ez a 1781-ben megjelent könyv azóta az újkor legfontosabb filozófiai művévé lett. A csattanója az, hogy benne az ész saját képességét kritizálja, tehát korlátozza önmagát. Ennek megfelelően a tiszta észből származó ismeretek csak addig érvényesek, amíg az érzékelés elér. Az ismeret tehát nem érvényes minden tapasztalaton túl, főként nem a transzcendens valóságára. A „Ding an sich”, azaz — ahogy megmagyarázták — a „magánvaló”, soha nem ismerhető meg teljesen, hanem csak egy konkrét nézőpontból. Ez az új kiindulópont, amit a 20. századi kvantumelmélet meggyőzően igazolt, minden tradicionális metafizikát és dogmatikát elavult színben tüntetett fel. Kant szerint minden a tapasztalhatón túli spekulatív kijelentésnek jogosulatlan az igazság-igénye, s minden ilyen vitatott állítás végül is értelmetlen hitvitákhoz vezet.

A kanti ész-elmélet háttérében kétségkívül éppúgy, mint általában a felvilágosodás korában ott áll a véres vallásháborúk tapasztalata. Mégis mindennek ellenére a vallás mind az egyén, mind a közösség békessége szempontjából nélkülözhetetlen. Így nézve Kantnak nincs alapvető valláskritikája. Szerinte az ember magában hordja azt a késztetést, hogy önmagán és a látható világon túl is kérdezzen, s hangsúlyozza, hogy az ilyen kérdések teljesen legitimek. „Az emberi ész a tudálékosság kísértése nélkül is feltartóztathatatlan olyan kérdésekben, amelyeket az ész tapasztalati alapon megválaszolhatna” — írja. S éppen ezért tekinti alapfeladatának, hogy egyszer s mindenkorra elfojtsa tévedéseinek forrásait. Az ész kritikája egyáltalán nem a metafizikai és vallási kérdések mellőzését jelenti, hanem az a feladata, hogy érvényesítse az értelem korlátjait. A „Kritika” második kiadásában ezt írja Kant: „Föl kellett függesztenem a tudást, hogy a hitnek helyet adjak”. Máshol viszont leszögezi: „Ami az ember erkölcsi értelemben, vagy amivé lennie kell, jóvá vagy rosszra, ezt magának kell megtennie.” Éppen ezért minden illúzió nélkül le kell szögeznünk: gondolkodónk Luther közismert alapfelismerésével szöges ellentétben azt tanítja, hogy az ember saját értelméből és erejéből képes a rossz ellen cselekedni és a jóra eljutni, s hogy mindenkiben meg kell történnie az „emberi gondolkodás teljes forradalmának”.

Mindennek ellenére vallásfilozófiájával mindmáig nagy hatással volt a keresztén, azon belül a protestáns teológiára. Hatástörténetével kapcsolatban két vonal

* A győr-soproni LMK ülésén, 2004. április 14-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

mutatható ki. Az egyik a kultúrprotestáns, a másik az egzisztenciál-filozófiai hatás. Kant az Isten országával kapcsolatos fejlődés-hívő felfogását összeköti a valódi, nagyon is látható egyházzal. De ezzel kapcsolatban mégsem konkrét felekezetre, hanem a történelmileg kialakult egyházra gondol. Éppen ezért mindenekelőtt a protestánsok szimpatizáltak ezzel a gondolattal, mert ellene mondott a római katolikus exkluzívizmusnak. Itt elsősorban *Schleiermachert* kell megemlítenünk. Ez a Kant után 30 évvel elhunyt teológus a herrnhuti testvérgyülekezetből indult, s a modern protestáns teológia egyik „atyjának” számít. Kant filozófiájának Schleiermacher sokat köszönhetett, jóllehet egy döntő ponton túllépett rajta. Ismeretelméletileg helyeselte Kant megközelítését, s éppen ezért a hit alapját nem annyira a reflexióban és a spekulációban, hanem inkább az érzelemben látta. A königsbergi filozófustól eltérően abból indult ki, hogy a hit a maga teljességében Isten nem posztulálja, hanem egyszerűen mint a feltétlen függés érzését éli meg.

Ebben az értelemben tudta Schleiermacher a maga teológiáját Kanthoz kapcsolódva „Isten országa teológiájaként” megfogalmazni, s ezzel Kant gondolatai éppen a leglényegesebb ponton bevonultak a protestáns teológiába. Schleiermacher számára Jézusban is igazán csak az Isten országáról szóló igehirdetése fontos. Személyét már nem az óegyházi dogmák lényeként értelmezi: Kanttal együtt elutasítja két természetű isten-emberi voltát. S éppen azért lehet Schleiermacher Krisztusképét így utólag kultúrprotestánsnak nevezni. Számára a kereszt és feltámadás többé már nem Isten által elrendelt üdvtörténeti esemény, hanem pusztán az a hatás fontos, amit a történeti Jézus passióját is beleértve az utókorban hagyott.

Későbbi korokban általában ez a Jézus-kép volt hatásos. Tipikus kultúrprotestáns pl. a modern teológiában *Albert Ritschl*. Az 1889-ben elhunyt göttingeni szisztematikus érezhetően Kant és nyomában Schleiermacher vonalán halad. Hatásukra felragadja az „Isten országa”-gondolat fonalát. Az ő értelmezésében az egyház egy szellemi-lelki, avantgárd csapat, Krisztus vezérletével. Ami Ritschl krisztológiáját illeti, abban is Kant tanítványa. Isteni-emberi természetét nem kell firtatni, hanem pragmatikusan azt, hogy mit jelent ő az emberek számára. Dogmatikai megfontolások csak gyengítenék a történeti Jézus jelentőségét. Ugyancsak Kant és Schleiermacher követőjeként Ritschl elveti a „satisfactio vicaria” (helyettes elégtétel) gondolatát is. Az egyház, mint erkölcsi közösség az igazi áldozat és az abból fakadó kegyelem letéteményese.

A. Ritschl legismertebb tanítványa az 1931-ban elhunyt *Adolf von Harnack* volt. Ő is Kant vallásfilozófiáját vallotta: „Mi emberek az örökkévalóságba tartozunk; azzá kell lennünk, aki Jézus is volt: az örökkévalóság embereivé.” Egyszóval von Harnack éppen úgy hisz minden ember isteni rendeltetésében, mint a Názáretiében. Ez a berlini teológus — megint csak Kant autonómia-konceptiójához csatlakozva — az emberi lelket olyan nemesnek látja, hogy az képes minden további nélkül menyei Atyjával egyesülni. Persze azért azt is vallja, hogy ez még nem végleges állapot, hanem az életszentség növekedésének, tehát egy fejlődési folyamatnak csúcsa. Már aligha lep meg bennünket, hogy ez is kanti gondolat. Von Harnack olyannyira kultúrprotestánsnak bizonyult, hogy 1914-ben indítatva érezte magát arra, hogy Vilmos császár megbízásából egy háborús felhívást fogalmazzon. E felhívás szerint a német kultúrát az ellenfelek „félkultúrája” ellen az utolsó csepp vérig védelmezni kell! Teológiája háttérében egy olyan Isten-fogalom

áll, amely konzekvensen kantiánus módon immár „meg lett tisztítva” a Szentháromság gondolatától. Harnack mindenekelőtt a Krisztus-dogmát utasítja el: Jézus nem természetében, hanem csak morálisan áll közösségben Istennel. Lehet, hogy Jézus az Atya kiválasztottja, de „az evangélium tárgya egyedül az Atya, úgy ahogy az evangéliumot Jézus hirdette.” Ez a híres tézis Jézust az evangélium „megvalósulásaként és erejeként” értelmezi, olyan erőként, amely ma is érzékelhető. Már Schleiermacher is írt egy Jézus-élete könyvet, és az egyház- és dogmatörténész von Harnack is nagy súlyt helyez a történeti Jézusra. De kizárólag kultúrprotestáns módon érti: a mai kegyességet inspiráló eredeti impulzusként.

De még ez a történeti elem is háttérbe szorul Kant teológiai hatástörténetének másik, egzisztenciál-teológiai vonulatában. Ez az irányzat kereken két évtizeddel Kant halála után a ma kevésbé ismert teológiaprofesszorral, *August Friedrich Tholuckkal* indul. Ő a hallei ébredési mozgalomból jött, s Kant vallásfilozófiájából az „újjászületés” gondolatát ragadta ki. Választhatta volna az „Isten országa” fogalmat is, ami Kantnál ugyanolyan hangsúlyos, de az ébredésben a közösségi motívum háttérbe szorult az individuális aspektus, a személyes bűnbocsánat és megigazulás mögött. Az egyéni üdvösség kérdését Kant híres „antinómiái” közé sorolja be. Szerinte két értékelhető, mindazonáltal egymásnak ellentmondó megoldás létezik csak. Az egyik nézőpontból az isteni kegyelem, sőt még az azt megragadó hit is Isten ajándékeként jelenik meg, amely azután a hívő átélt halála által jó gyümölcsöket hoz. A másik, ellentétes perspektívából nézve Isten kegyelmének előfeltétele az ember saját erőfeszítése. Itt — szöges ellentétben a reformatori tanítással — az emberi jó cselekedetéké a fő szerep, s Kant ezt a lehetőséget a másikkal teljesen egyenértékű alternatívának tartja. Tholuck teológiájában jó szándékúan megpróbálta a kanti koncepciót a megigazulás kérdésének lutheri megoldásával kibékíteni. Ennek azonban nagy ára volt: nála az önmegismerés egzisztenciális folyamata egyértelműen fontosabb a bibliai történetnél.

Kant hatástörténetének egzisztenciális ágához tartozik Tholuck tanítványa, *Wilhelm Hermann* is. Az 1922-ben elhunyt szisztematikus teológus szerint az ember nem csupán a természettudományosan kutatható valóság része. Egyrészt természetesen része annak, sőt a modern korban egyszerűen nem vonhatja ki magát annak hatása alól. „Miközben az ipar termékeit használjuk, hallgatólagosan jóváhagyjuk azt az ideát is, amely ezek létrejöttét lehetővé tette”. Másrészt viszont az emberi én egy transzcendens, közvetlenül hozzá nem férhető valósághoz is tartozik. Éppen ezért önmagát csak akkor értheti meg teljesen, ha lényének ez a része hitben világossá lesz számára. Az ember csak akkor juthat el igazi önmagához, ha egyrészt bűnösségének, másrészt az egzisztenciáját fenyegető végességének tudatára megnyugtató választ kap. Ezt a választ azonban Hermann Jézus „belső életéből”, mint mindenki számára érvényes életpéldából vezeti le. A kései Wilhelm Hermann a történet-kritikai Jézus-kutatás növekvő szkepszisét látva arra a radikális nézetre jutott, hogy a hitnek nem a történeti Jézuson, hanem teljességgel a feltámadott Krisztuson kell orientálódnia. Egyáltalán, nemcsak „Krisztus képe” a fontos, hanem a jó hatalma más személyekben vagy más szellemi mozgalmakban is manifesztálódhat. E nézetekkel eljutottunk a kanti vallásfilozófia teljes áttöréséhez, térnyeréséhez.

Hermann, ahogy hallottuk, Tholuck tanítványa volt, az övé viszont a 20. század minden bizonnyal leghíresebb újszövetségese, *Rudolf Bultmann*. Közismert, hogy az ő nevéhez kapcsolódik az Újszövetség „mitológiátlanításának” programja. E ponton is világosan kimutatható Kant utóhatása: ahogy Kant a spekulatív metafizikát támadta, úgy próbál Bultmann a mitológia, azaz bizonyos értelemben az antik világkép metafizikája mögött rejtőző valóság után kérdezni. Pontosabban szólva: megpróbálja az egykori hittételeket ma is vállalható egzisztenciális tételekre lefordítani. Teljesen mestere, Hermann szellemében fogant Bultmann híres-hírhedt kijelentése: „Nem lehet egyszerre elektromosságot és modern orvosi és klinikai eszközöket használni és egyúttal az Újszövetség szellem- és csodavilágában hinni.” Már Kant is elutasított minden csodahitét, hogy egyedül a vallás erkölcsi dimenzióját hangsúlyozhassa. Bultmann-nál az egzisztenciális dimenzió áll előtérben; mindenek előtt Heidegger interpretálásában: az ember tud saját bűnéről és mulandóságáról. Ez a tudat Bultmann szerint az Újszövetség üzenetében megnyugtató válaszra talál: aki hisz a felkínált bűnbocsánatban és reménységben, az önmagát is egészen új módon érti. Itt is érezhető a Tholuckon és Hermannon keresztül érkező kanti hatás; csak hogy amíg Kant az isteni kegyelemmel kapcsolatban antinómiát, két egyenértékű alternatívát látott, addig Bultmann egyértelműen a lutheri felfogás mellett döntött. Még ennek ellenére is érezhető a kanti hatás Bultmann-nál abban, hogy a kegyelem kérdésében mindenek felett hangsúlyozza az egyéni döntés szükségességét. Az a gondolat, hogy az embernek saját, szabad akaratából kell elfogadnia a kegyelmet, nagyon közel áll ahhoz, amit Kant mond az újjászületésről mint autonóm aktusról. Ahogy már mestere, Wilhelm Hermann is tette, Bultmann is megkísérli a hitet megvédeni a történeti kutatás eredményeitől. A történeti Jézusból a marburgi újszövetséges számára csak az a tény fontos, hogy ténylegesen eljött, itt élt ezen a világon. Ez is kanti felfogás: a filozófus számára is sokkal fontosabb volt Isten örök ígéje, mint a történeti Jézus.

A kanti hatástörténet legújabb jelentős állomása a teológiában a 2003. november elején elhunyt teológus, *Heinz Zahrnt*. Zahrnt eleinte teológiai zsurnalisztaként vált ismertté. „Az Isten-kérdés” (*Die Sache mit Gott*) c. könyve valóságos bestseller, s nem egy teológiai fakultáson hivatalos tankönyv lett. E híres könyve révén Zahrnt a XX. sz. második felében több lelkészgeneráció teológiáját alakította. Sikerét a szerző a tárggyal kapcsolatos átfogó szakmai tudásán kívül elsősorban annak a tárgyilagosságnak köszönhetette, amellyel más teológusok gondolatait ismerteti. Kései művében viszont saját, elsősorban Jézusról vallott nézeteit foglalja össze, s e fejtegetések őt is egyértelműen a kantianus-egzisztencialista szellemi vonulatban helyezik el. Már a könyv címe is sokat elárul: „Hit az üres ég alatt” (*Glauben unter leerem Himmel*). Gondolatmenetének az a lényege, hogy a Biblia Krisztusról szóló megkapó üzenete mellett a történeti Jézus kérdése másodrangú. Szó szerint ezt írja: „Ha nem ő volt, akkor nyilván egy másik volt — egy másik ember vagy akár egy egész gyülekezet... Az üzenethozó elvesztésével számomra maga az üzenet még korántsem válna tárgyaltanná... Ami bennem gyengén és sokszor érthetetlenül jelentkezik, az tisztán és világosan szólal meg Jézus Isten-tudatában, s teljhatalmú szavaként ér el engem.” Tehát Zahrnt szerint nem a Jézusban való hit, hanem Jézusnak Istenében való hite az, ami lelkesítő. De a „Jézus-hit” ill. „Jézus hite” fogalmakat teológiai világok választják el. A Jézusban való hit egyházi ha-

gyománya az egyetlen, örök, emberi alakban megjelent Fiúról szól. Ez a hit egyben Istent is értelmezi mint olyant, aki hajlandó volt a Teremtő és teremtménye közötti szakadékot egyszer s mindenkorra áthidalni. A keresztyénség eme alapvető üzenetétől viszont elhatárolja magát az, aki csupán „Jézus hitéből” indul ki. Ráadásul, ha Jézus hitéről mint követendő példáról beszélünk, az azt feltételezi, hogy minden ember képessége és egyben kötelessége is, hogy úgy higgyen, mint ő. A hit ilyen felfogása viszont azzal fenyeget, hogy túl sokat követel az embertől, s éppen ezért ahelyett, hogy felszabadítaná a lelkiismeretet, nyomást gyakorol rá.

Rövid és vázlatos teológia-történeti áttekintésünk végére értünk. S talán a legfőbb tanulság, amit levonhatunk, hogy Kant befolyása a teológiára erősen ambivalens volt. Filozófiájának felvilágosodott impulzusa kétség kívül friss levegőt hozott a teológusok belső kamráiba is. De ami az általa hirdetett „ész-hitet” illeti, azt kritika tárgyává kell tennünk, éppen annak a szabadságnak a nevében, amiről Kant oly sokat beszélt.

Kertész Eszter

Hópaplan kegyelem

Feketén fázol, mint a föld?
Arra ébredsz egy reggelen:
az első hó mindent beföd
- puhán, várt-váratlanul
így borít be a kegyelem,

s ahogy holdtűrként a hó
szobádba küldi a fényeket,
bevilágítja életed.
Elcsitulnak a tüskék, élek,
tarka limlomod szinte szép lesz.

Majd finom, fehér tollpohár
érint meg halkán. Hagyd magad.
Arcodra hullva könnyé olvad.
Örömlakban csimpaszkodik
valamikori önmagad.

Karsay Sándor, az utolsó dunántúli
szuperintendens

190 éve született Győrött

Előzmények

A Karsay család eredetének kérdése a honfoglalás kori török nyelvi *kara sunál* (fekete víznél) kezdődik.¹ A Karsay név Törökországban ma is ismert személynév. Ifj. Karsay Zsolt határőr zászlós a hegyeshalmi határállomáson 2003-ban Karsaj nevű török kamionvezetőt vizsgált meg a magyar határon. Egyébként a folyónevek, a helymeghatározó nevek legősibb rétege után már csak a hegyek és települések következnek.

Ha ezek után megvizsgáljuk, hogy a Karasu vagy ehhez hasonló nevek a Kárpát-medencében hol találhatóak, akkor a Duna bal oldalán két patakról kell említést tennünk. Nevezetesen Krassó-Szörény vármegyében a Krassó vagy más változata szerint Karas patak és a Csallóközben a Karacs patak.² A Karacsból a Karcsay, a Karasból a Karsay név alakult ki más változatokkal egyetemben.³

A honfoglalás korában a későbbi Krassó-Szörény vármegye, illetve a szörényi bánság területét a kazár kálizok, Pozsony megyének csallóközi részét a kazár-besenyők foglalták el. Feltehetően Bogát hadai, illetve Vérbulcsú alvezérének, Surnak a népe.⁴

A kabarok három törzse török nyelven beszélt, ismerték a magyarok nyelvét is.⁵ 900-ra Bogát három törzse átköltözött ugyan a Dunántúlra, de a két erdélyi Bogát meg Krassó vidékén só- és határőrseget hagyott. A későbbi Krassó-Szörény megyében és a bánságban eredetileg a fejedelmi, majd királyi örök őrizték a határokat. Ez a délkeleti gyepű volt egyike a legveszedelmesebbeknek. Előbb a bolgárok, később a törökök, majd az oláh vajdaság martalócai veszélyeztették ezt a vidéket. A királyi határőrség azonban Zsigmond király trónra lépésével fokozatosan megszűnt. Zsigmond a határvidék őrzését átadta a főuraknak. Ezzel a határőrök a főnemesek hajdúivá váltak. Megtartották ugyan szabadságukat, de kötelezve voltak a határ védelmére. A szörényi bánságot a török 1522-ben, majd 1524-ben elfoglalta, a hajdúk kénytelenek voltak menekülni. Hová is menekülhettek volna, mint a legközelebbre Erdélybe, esetleg Fogaras várába is.⁶ Fogaras várát 1540-ben a király Nádasdy Tamásnak adományozta. Azelőtt a vár a Mayláth családé volt. 1541-ben Nádasdy Tamás megnősült, és feleségül vette az akkor egyik leggazdagabb főúr,

¹ Csányi Éva: Török-magyar szótár, Bp. 1995. 186. és 280. oldal.

² Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára A-K., Bp. 1988. 690. és 804. oldal.

³ Kázmér Miklós: Régi magyar családnevek szótára, Bp. 1993. 647. oldal.

⁴ Hans Göckenjahn: Hilfsvölker und Grenzwächter im mittelalterlichen Ungarn, Wiesbaden 1972. 234., 236., 238. oldal.

⁵ Győrffy György: A magyarok őseiről és a honfoglalásról, Bp. 1958. 82. oldal.

⁶ Pallas lexikon XI. kötet 37-38. oldal.

Kanisay László egyetlen lányát, Kanisay Orsolyát. Így Nádasdy birtok lett a Fejér megyei Csókakő és az egész nyugat-magyarországi rész Sárvár, Léka, Csepreg és Kapuvár székhelyekkel. A birtok szervezése új telepéseket követelt. Így nagy valószínűséggel a Fogarasra menekült krassó-szőrényi hajdúit telepítette át Nádasdy Tamás Nyugat-Magyarországra.⁷

Karsayak Csepregen és Tamásiban

Az eddig leírtak a Karsay családnév etimológiájához fűződő történeti hipotézisen alapultak. További fejtegetéseink konkrét történeti adatokra támaszkodnak. Nagy a valószínűsége annak, hogy a Karsay család tagjai Erdélyből Krassó-Szőrényből, illetve Fogarasról kerülhettek a Nádasdy birtokra.⁸

Az első írásos forrás a Karsayakat Csepregen mutatja be. Miután Csepreg a Nádasdy családé volt, bizonyos, hogy a Karsayak a Nádasdyak familiárisai voltak. (Hajdúk.) 1638-ban özvegy Karsay Mártonné fia, András, már felnőtt ember volt.⁹ Tudjuk jól, hogy Nádasdy Tamás Nyugat-Magyarországon a lutheri tanok támogatója volt. Az ő sárvári udvarában működött Dévai Bíró Mátyás és Erdődi Sylvester János. Négy Nádasdy generáció alatt (Tamás, Ferenc, Pál, Ferenc) nagy mértékben szaporodott a lutheránus gyülekezetek száma. Nyugat-Magyarországon éppen a csepregi zsinaton 1591-ben vált ketté a két protestáns felekezet,¹⁰ nevezetesen az ágostai és a helvét hitvallású evangélikusok. A lutheri gyülekezetek gomba módján szaporodtak a Nádasdy birtok körzetében. A nyugat-magyarországi evangélikusok terjeszkedését még Pázmány Péter fellépése sem befolyásolta. Ismeretes Pázmány és Magyar István vitája. Az ellenreformáció még ebben az időben nem érintette a nyugati területeket.¹¹

A Karsay család életében a 17. század első felében nagy változás következett be. Míg Karsay Márton és családja Csepregen maradt, a család többi tagja Tamásiba (ma Rábatamási) települt. Ennek az volt az oka, hogy Tamásit a török annak idején felégette, lakosai elmenekültek, és most 1630-ban Nádasdy Pál elhatározta, hogy Tamásit újraterelíti. Nádasdy Pál 1630-ban Kováts István nevű katonának (hajdúnak) és társainak bizonyos feltételek mellett megengedte a — török pusztítás óta még mindig lakatlan — Tamásiban való letelepedést úgy, hogy az új telepések semmiféle robotot vagy földesúri szolgáltatást nem adnak. Kötelességük volt viszont Kapuvár védelme és a bodonhelyi átkelőhely őrzése. Persze ezenkívül magának Tamásinak teljes felépítése és használhatóvá tétele.¹² A telepések közül 24 lovas, 12 gyalog hajdú volt. A Rábaközben lévő nagyon termékeny földeket megbecsülték. Égetéssel egyre nagyobb darab föld jutott a hajdúk kezére. A bőség a környező falvakat is figyelmen kívül hagyta, sokan költöztek Tamásiba, hogy annak hasznát vegyék. Míg eredeti telepéseknek az alábbiakat kell számba vennünk, nevezetesen a Bognárokat, Csillagokat, Feketéket, Hóbótokat, Huszárokat, Karsayakat, Lovászokat, Nagyokat, Szabókat, Szücsöket és Tálasokat, addig az

⁷ Pallas lexikon VII. kötet 304-305. oldal.

⁸ Pallas lexikon XII. kötet 901-902. oldal.

⁹ Farkas Sándor: Csepreg mezőváros története, Bp. 1887. 156-157. oldal. (Továbbiakban: Farkas 1887.)

¹⁰ Farkas 1887. 49. oldal.

¹¹ Horváth Ferenc: Sárvár monográfiája, Szombathely 1977. 353., 355. oldal.

¹² Soós Imre: Ősi sopronmegyei nemzetségek, Sopron 1940. 250-253. oldal. (Továbbiakban: Soós 1940.)

összes nemes családot beköltözőnek kell tekintenünk. Ezek a Csonka, Fábián, Hájós, Major, Potyondi, Sümeghy családok.¹³ Amennyire szaporodtak a tamásiak, annyira apadt az evangélikusok száma. Az ellenreformáció hatása a 19. század végére csúcson sodródott ki. Ekkor már csak egy evangélikus család maradt Tamásiban, a Karsayak. Végül ők is átmentek részben Farádra, részben Beledbe. (Családi hagyomány.)

A tamási sereg néven ismert tamási hajdúk Nádasdy Ferenc lefejezése után előbb királyi, majd Eszterházy uralom alá kerültek. Mindvégig meg tudták azonban őrizni szabadságukat, noha csak kompromisszummal.¹⁴ A 18. század első felében Karsay György (felesége Új Judit) volt Tamási hadnagya. Az ő fia volt Karsay Sándor (felesége Kovács Erzsébet). E házasságból 5 fiú és 1 lány született. Nevezetesen György, Mihály, Sándor, Ferenc, László, Borbála. (Vadosfai és farádi anyakönyvek.) A felsorolt gyermekek közül Györgynek, Sándornak és Lászlónak maradtak utódaik. György és Németh Mária házasságából született Márton, György, János és Éva. Sándor és Muth Anna Mária házasságából Sándor és Lajos született. László és Molnár Katalin gyermekei voltak Sándor, Erzse, János, Teréz, Anna, Eszter.

Karsay Sándor és Muth Anna voltak a későbbi püspök, Karsay Sándor és Lajos győri orvos szülei. Ez a Karsay Sándor 1788. február 2-án még Tamásiban született, és 1812. február 5-én kötött házasságot Muth Anna Máriával, aki akkor győri lakos volt. Az anyakönyv arról is tudósít, hogy Karsay Sándor akkor ászári lakos volt és licenciátus. A házasságkötéskor a vőlegény 24 éves, a menyasszony 19 éves volt. Valószínű, hogy ebben az időben id. Karsay Sándor még Ászáron volt levitatantó, innen hívták meg Réti paróchusnak. Úgy látszik, hogy Karsay Sándorné mindkét gyermekét Győrött, az atyai háznál szülte meg.¹⁵

Karsay Sándor élete

Karsay Sándort Győrben 1814-ben a helybeli Fábri lelkész keresztelte meg a szülők és keresztszülők jelenlétében. Keresztszülők voltak Horváth István és felesége, Szalay Erzsébet, valamint Limp Mihály és felesége, Muth Éva.¹⁶ A gyermek Sándor valószínűleg előbb Ászárra került, de mivel atyját Tárnokrétibe hívták meg paróchusnak, gyermekkorát itt töltötte. Tárnokréti annak idején híres hely volt, a királyi tárnokok székhelye, Kapi mellett, ők őrizték a gyepűkaput. Erre mutat a szomszédos Sövényháza neve is. Történelmet sugalló vidék. A reformáció idejében a Rábaköz számos evangélikus gyülekezet színhelye. A régi mondóka is e terület-együttesre utal: „Réti, Kapi, Czakóháza, Csorna, Farád, Jobaháza, — Cirák, Gyóró, Dénesfa, Vica, Beled, Vadosfa — elérnek egy zsomporban.”

Karsay gyermekkoráról nem sokat tudunk. Bizonyosra vehetjük, hogy sokszor megfordult az ősi fészekben, Tamásiban. Éltek még a nagyszülők és a kiterjedt rokonság. Püspök korában is szorgalmasan látogatta rokonait. Iskoláit Sopronban végezte. Tehetségével és szorgalmával magára vonta Kis János akkori szuperin-

¹³ Soós 1940.

¹⁴ Soós 1940.

¹⁵ Győri evang. keresztelési anyakönyv.

¹⁶ L. 15. jegyzet.

tendens figyelmét, aki Karsayt a tudományok, valamint a magyar irodalom művelésére buzdította. Persze ebben közrejátszhatott az is, hogy mindketten Rábaköz szülöttei voltak. A rábaközi szellem még a 20. században is megfigyelhető volt e térségben. Szorgalma és munkássága révén a Soproni Magyar Társaság pénztárnoka lett. Kis Karsaynak Horatiusból olvasott fel, egyházi beszédeit és irodalmi dolgozatait Karsaynak mondta tollba.¹⁷

Középiskoláinak elvégzése után három évet Sopronban teológiát tanult, egy évre pedig Bécsbe ment az ottani német teológiai fakultásra. Ebben az időben nem engedték a teológusokat Halléba vagy Jénába, meg kellett elégedniük Béccsel. 1835-ben, valószínűleg Kis János szuperintendens ajánlatára gróf Zay Károly családjához került nevelőnek. Egyébként a nevelősködés szokás volt a kiváló teológusok körében. Kis János Prónay Lászlónál, Haubner Máté a Ghika családnál volt nevelő. Zay Károly az evangélikus egyház egyetemes felügyelője volt, a politikai életben a főrendiház kiemelkedő tagja, Kossuth feltétlen híve. Karsay feladata nem volt könnyű, hiszen Zay öt gyermekét, Lajost, Albertet, Sándort, Ferencet és Eleonórát kellett oktatnia.¹⁸ Ebben az állásában két esztendőt töltött. Közben a közeli Nagyszombatban német egyházi beszédek tartásában is gyakorolta magát.¹⁹ Innen Réti-be került atyja utódjának, majd hamarosan Mencshelyre hívták paróchusnak, ahonnan a tétiek hívták meg. 1846-ban segélyegyletet hív életre a tanítók és lelkészek özvegyeinek és árváinak segélyezésére.²⁰ A következő évben köt házasságot a kemenesmagasi származású, de Győrben lakó Soós Éva Teréziával. Itt lelkészkedett egészen 1866-ig, amikor meghívják a Dunántúli Egyházkerület szuperintendensének.²¹ 1840 után születetett Gyula nevű gyermekük, aki Téten segédlelkészkedett. Sírja a téti temetőben.²² A lelkési pályán nagy szorgalommal ment előre, 1847-ben egyházkerületi aljegyzővé választották. Közben 1849-ben született Eleonóra lányuk, aki felnővén 1869. november 16-án kötött házasságot Posch Frigyes megyesi, illetve levéli lelkésszel. 1850. november 4-én Imre Lajos fiuk, akit Gáncs János kispéci lelkész keresztelt a szülők és számos keresztszülő jelenlétében. Csemez Péter, János és Karolin, Nagy József felpéci lelkész, Badicz és Pálffy urak voltak a keresztszülők.²³ 1853-ban gyámintézeti pénztárnok, 1858-ban a győri egyházmegye esperese. Ugyanebben az évben, február 22-én született Klára lányuk, aki 1893-ban lett Sax Ferenc győri egyházi pénztáros felesége.²⁴ A keresztelést az egyik keresztapa, nevezetesen Nagy József felpéci lelkész végezte a szülők és keresztszülők együttesében (Csemezek, Badiczok, Pálfyak). Új keresztszülőként Takács Pál és felesége, Karsay Zsófia csatlakoztak Újmalomsoktól. 1861-ben egyházkerületi főjegyző.

1866-ban választják dunántúli egyházkerületi szuperintendenssé. A korabeli helyhatósági jogszabályok tiltották a protestánsoknál a püspök elnevezést. 1867-ben azonban már nem volt semmi akadálya, hogy püspöknek titulálják. Ebben az

¹⁷ Szinnyei József: Magyar írók, K kötet, 1124. oldal.

¹⁸ Nagy Iván: Magyarország családai, Pest, 1865. XII. kötet 332. oldal.

¹⁹ Szinnyei József: Magyar írók, K kötet, 1126. oldal.

²⁰ Az Evangélikus Hittudományi Egyetem szíves írásbeli közlése.

²¹ L. 20. jegyzet.

²² Tégi evang. anyakönyv, 1864. december 18.

²³ Tégi evang. születési anyakönyv, 1851. november 24. - L. még 20. jegyzet.

²⁴ Győri születési és esketési anyakönyv.

évben hívták meg Tétről Győrbe lelkésznek, egyúttal a főrendiház tagja is lett.²⁵ Rendes teendőinek ellátása mellett különös gondot fordított a népnevelésre, a tanító árva és özvegyek megsegítésére. Megszervezte a nyugdíjintézetet. A nyugdíj alap azelőtt háromezer forint volt, most százezer forint lett. Ebben sokat segített lelkésztársa, Pálffy József. Nagy figyelmet fordított a tanítóságra és a tanulóifjúságra. Már 1838-ban életre hívta a rendszeres tanítói értekezleteket. Számon tartotta a Karsay család ifjabb tagjait is. Sűrűn járt barátjával Tamásiba. Csáládi hagyományból tudjuk, hogy a Karsay gyerekek nem nagyon örültek látogatásainak, mert ilyenkor sor került vizsgakérdésekre is.

1871-ben felújíttatta a győri Öregtemplom oltárát, és Orlay oltárképpel gazdagította. A 19. század második felében két segédlelkésze volt: unokája, Pálmai Lajos és unokaöccse, Karsay Imre. Mindketten lelkesen szolgálták a nagy püspököt, majd mindketten paróchusok lettek. Pálmai az ősök helyén, Rétiben, Karsay Imre pedig Szilsárcányban.

1895-ben lemondott a püspökségről, helyét Gyurácz Ferenc pápai lelkész foglalta el.²⁶ Nyugdíjba vonulása után rövidesen meghalt, 1902. június 4-én. A győri belvárosi temetőben temették el. Gyurácz Ferenc püspök, Poszveg Sándor teológiai igazgató és Isó Vince győri lelkész végezték a temetési szertartást.²⁷ A győri belvárosi temető felszámolása után a város díszsírhelyet adományozott Karsay Sándornak. Az újratemetést Kapi Béla püspök végezte a győri lelkészi kar szolgálatával.²⁸ Sikeres egyházi tevékenységét az állam is értékelte. Az 1880-as években királyi tanácsosi címet kapott, majd 1887-ben címeres nemesi levelet Téthi előnévvel.²⁹

Irodalmi és tudományos munkássága.

Számos vallásos költeményt írt és fordított, különösen Gerok műveiből. E munkái a Protestáns Naptárban (1857), a Protestáns Árvaházi Naptárban, protestáns lapokban és folyóiratokban jelentek meg. A Protestáns Pap című folyóiratnak is munkatársa volt. Munkássága sokoldalú: nemcsak teológiával, hanem neveléstanal, életrajzírással is foglalkozott.

1. Általános és részletes tanmód. Pápa, 1844. Vezérfonal protestáns iskolai tanítók számára.
2. Gyűlési megnyitóbeszéd Haubner Máté szuperintendenssé történt megválasztása és főpásztori hivatalába való felavatása alkalmával Pápán 1848. október 6-án. Ugyanott Borbély József és Haubner Máté beszédeivel együtt.
3. Oltári beszéd a nagydémi fiókegyház templomszentelésén 1858.
4. Egyházi beszéd, melyet 1860. május 6-án gróf Széchenyi István tiszteletére tartott a pápai evangélikus egyházban 1860.
5. Beliczay Jónás életrajza. Budapest, 1880. (A Magyar protestáns egyháztörténelmi monográfiák között. Protestáns Teológiai Könyvtár.)

²⁵ Internet adat a korabeli Főrendiházról.

²⁶ L. 20. jegyzet.

²⁷ L. 20. jegyzet.

²⁸ L. 20. jegyzet.

²⁹ Kempelen Béla: Magyar nemesi családok, Bp. 1913. V. kötet 384. oldal.

6. Sopronban tartott gyászbeszéd Haubner Máté szuperintendens fölött 1880. szeptember 14-én. (Haubner Máté evangélikus szuperintendens emléke c. munkában, Poszveg Sándor emlékbeszédével és Haubner Máté életrajzával együtt.)
7. Agenda, vagyis az egyházi szertartások végrehajtásának módja. Budapest, 1889, 1890. Czékus Istvánnal együtt. (Meg kell jegyeznünk, hogy ez a mű évtizedekig volt mérvadó a lelkészek számára. Még megjelenése előtt kézzel írott példányai is megjelentek.³⁰

Munkásságát sokan sokra értékelték, így Gyurácz Ferenc, Farkas József is.

A főpásztor jellemzése

Az előzőekben tárgyaltuk Kis Jánoshoz való viszonyát, Haubner Mátéhoz fűződő barátságát. Az ifjúság iránti szeretetét és a papok és tanítók megbecsülését. Gyurácz értékelése szerint puritán jellem volt, nem kevés prakticitással. Püspöki teendőinek ellátására nem kellett egy egész iroda, csupán pár segédlelkész. Egyesek szerint azokra a levelekre, melyekre nem akart válaszolni, nem is válaszolt, és íróasztalának a legalsó fiókjában őrizte azokat.³¹ A Hanság nagy ismerője, az ottani szokásokat még gyermekéveiben ismerte meg. Unokaöccsei arról tanúskodtak, hogy a halat úgy tudta enni, mint senki más, a szálkák a szája két szélén jelentek meg. Ez egyébként természetes lehetett, mert a Hanság az ő életében még élő világ volt. Az 1784. évben megjelent első katonai felmérés szerint a Hanság a Fertő tónál kezdődött és Győrnél végződött.

A Karsayak ároni háza és kisugárzásai

Boldog emlékü Payr Sándor, legkiválóbb egyháztörténészünk a Perlakyak ároni házának külön könyvet szentelt. Bemutatta a püspöki család áldásos hatását a magyarhoni evangélikus egyházban. Ugyanezt elmondhatjuk a Karsayak ároni házáról is. Karsay Sándor és Kovács Erzsébet fia, Sándor volt az első lelkész a családban. Ászári és réti működéséről csak keveset tudunk. Az ő fia volt Karsay Sándor, az utolsó dunántúli szuperintendens. Gyula nevű gyermekük Téten volt segédlelkész, de korán meghalt. Leányágon sok lelkészt adott a Karsay ház az egyháznak. Karsay püspök lányai közül az egyik Posch Frigyes meggyesi, majd levéli lelkész neje, a másik (Pfeiffer) Pálmai Lajosné, a harmadik Horeczky N. felesége lett. Pálmai Lajos fia, Lajos volt a réti gyülekezet, majd a győri egyházközség lelkésze, később az egyházmegye esperese, 1916-ban Kapi Béla és Madár Mátyás mellett püspökjelölt is. A Horeczky családból származott (Harmatira magyarosítva) Harmati Béla ósagárdi lelkész és fia, a volt déli kerületi püspök, valamint (Horkayra magyarosítva) Horkay Béla, az ismert tábori főesperes.

A Karsay család másik ágából lett lelkipásztor Karsay Imre és később Karsay Lajos, előbbi Szilsárkányban, az utóbbi Téten.³² Karsay Imre szülei: a püspök unokatestvére, Sándor és felesége, a beledi származású Buthy Julianna, nagyon vallá-

³⁰ Herényi levéltár. Herényi Lajos példánya.

³¹ Családi hagyomány. Gyurácz értékelése.

³² Jelenleg Győrszemerén. (A Szerk.)

sos emberek voltak. Karsay Sándorné Buthy Juliannának több lánytestvére is volt (Majorné és Ráczné), akik Beledben ugyancsak papi családokat indítottak el. Így a Buthy családból származnak a Majorok, a korán elhalt Major Béla szombathelyi segédlelkész is. A Rácz familia azonban ma is él. Két Rácz testvér Győrben volt tanító. Egyikük volt az apja Rác Ernő szakonyi lelkésznek. Ernő fia, Miklós nádasdi, unokája, Dénes vadosfai lelkész. A távolabbi Buthy családból származott Buthy Ella győri diakonissza főnökasszony és Buthy Dénes siófoki, majd amerikai lelkész.

Isten áldása kísérje a püspök ároni házának munkásait!

Kertész Eszter

Mária ringatja fiát

eleven félelem
szüntelen gyöttelelem
járatlan fájdalom
páratlan szerelem

kegyetlen irgalom
lakatlan oltalom
végtelen kegyelem
védtelen hatalom

Kertész Eszter

Betlehem

Nyílik az ég.
A feszültség nem nő tovább.

Elültették már azt a fát,
melyet kiválaszt majd az ács.

Áll a szikla.
Bor lesz a must.
Felépült régen Emmaus.

Rókusfalvy Pál

Megvalósítható-e az abszolút erkölcs?*

I.

Felelősek vagyunk

Igényeink és lehetőségeink ritkán vannak összhangban. A nagyfokú pöffeszkedő percmemberke mohósága túlnő a lehetőségein. A szenvedésében magára hagyott ember igénytelenre zsugorodik, és még szerény lehetőségeit sem tudja kihasználni. Ez a konfliktushelyzetek két szélsősége. Konfliktusunk sohasem másokkal, hanem mindig önmagunkkal van. Igazi megoldásra csak etikus döntéssel, etikus cselekvéssel jutunk. Még pontosabban fogalmazva: etikus élet nincsen Isten nélkül, hanem csak Vele lehetséges. Ez másként azt jelenti, s ez a kiinduló tézisünk, hogy: **emberhez méltó élet csak abszolút erkölcs alapján lehetséges.**

A konferencia központi témájával kapcsolatban ez a bioetikai álláspontunk. *Bioetikán* az élet tiszteletének az etikáját értjük, amelyben *a jó alapelve*: minden életet a legnagyobb értékére kell emelni, azaz a lényegét minél teljesebben kibontakoztatni.

A továbbiakban arra keressük a választ: *miért* csak abszolút erkölcs alapján lehetséges emberhez méltó élet, és ez az abszolút erkölcs *hogyan* valósítható meg?

Idültté vált hazai és világtörténelmi helyzetünkben az apokaliptikus idők jelei között élünk. A gonoszság és a hazugság erői gátlástalanul tobzódhatnak, és pusztítják a bennünk lévő és külső környezeti értékeinket. Ha lehet a rafináltan módszeres és totális pusztítás kultuszára a kultúra vagy legalábbis a szubkultúra kifejezést alkalmazni, akkor *a halál gyűlölködő szubkultúrája* uralkodott el körülöttünk, és a zsoldosai a társadalmi, az állami és az egyházi élet minden területére beszivárogtak. Tehették, mert mi is – ha nem is aktívan, de legalábbis a mulasztásainkkal – segítettük őket. Ők nem erősebbek, hanem mi vagyunk még gyengék. A továbbiakban ezért ne csak másokkal foglalkozunk, hanem elsősorban magunkkal; önmagunkat vizsgáljuk meg.

II.

Miért?

Olyan időket élünk, amikor az óvatos szócsűrés, felelősség-elhárítás – ez a jellegzetesen gyáva álértelmiségi magatartás – egyenlő a gonosz nyílt támogatásával. Nem szabad fejfel a falnak menni, de már nem térhetünk ki többé az elől, hogy egyértelműen és kategorikusan *vállaljuk meggyőződésünket*, hitünket, hazánkat. *A természet rendje, emberi mivoltunk és a teremítés rendje* is erre kényszerít. Igen, kényszerít, kivételt nem ismerő, abszolút érvénnyel.

* A tanulmány a Magyar Bioetikai Társaság 14. Nemzetközi Konferenciáján, 2004. szeptember 6-án elhangzott előadás alapján készült. - Az „abszolút erkölcs” kérdését nem teológiai, hanem pszichológiai és bioetikai szempontból tárgyaló tanulmányt abban a reményben közöljük, hogy megismerése hasznos lehet teológusok és nem teológusok számára is. (A szerkesztő)

Mire tanít a természet rendje?

A természetben – amióta világ a világ, azaz a káosz kozmoszá (renddé) kezdett alakulni, *rend van*, világrend. Ez a rend dinamikus, azaz működési rend. Az élő világegyetem, az univerzum évmilliárdokon keresztül, még az ember megjelenése után is egy-két millió évig rendben működött. Az ember csak életjelenségei egy részének, a lelki jelenségeinek tudatosulása, az öntudat kialakulása után vált képessé dönteni, választani, a természeti folyamatokba beavatkozni. Ezért az ember alkotta társadalomban csak addig és olyan mértékben van rend, amíg az ember a természet élettörvényeihez igazodó értékrend szerint dönt és cselekszik. Ha ettől eltér, a rend megbomlik. A természet törvénye akkor is érvényesül, de a visszajáról. A torzulás a növények, az állatok és az ember világában, ez is a természet rendje szerint üt vissza. Ennek felismerését bizonyítja a tudományban a teratológia (torztan). Mára nyilvánvalóvá vált, hogy az emberrel földi univerzumunk bővülő nagy ökoszisztéma (természetes élő környezeti rendszer) *leggyengébb láncszeme az ember*.

Mire tanít emberré válásunk, emberi mivoltunk?

A megtermékenyített petesejt méhen belüli fejlődése a megcáfolhatatlan bizonyíték arra, hogy az állati állapotból kiinduló emberré válás, az antropogenezis természeti folyamat. Az egyedi fejlődésnek a méhen belüli szakaszában végbeménő gyorsított törzsfelődés egyszersmind azt is megmutatja, hogy lelkes élőlénné válásunk milyen fejlődési lépcsőkön keresztül következett be. *Carl Gustav Jung* erről így ír: „Amint fejlődéstörténetileg a tudat egy számunkra nem tudatos állapottól indult ki, ugyanúgy minden gyermek megismétli ezt a fejlődést.”

A lelkünk legősibb, legmélyebb, ún. *kollektív tudattalan* rétegében a jó és a gonosz még nem válik külön, mint később a tudatos lelkiismereti és etikai döntéseinkben. Ez azt jelenti, hogy mindannyiunk lelke mélyén a jó és a gonosz – lehetőségként – egyszerre, együtt él bennünk.

Az ember a természet rendjét nem azonnal, a Földön való megjelenésével bontotta meg. Több mint kétmillió évig a növény- és állatvilággal együtt teljes harmóniában simult bele a természetbe. Igaz, ki is volt szolgáltatva az erőinek, de ugyanezek az erők ösztönös alkalmazkodásán keresztül életben is tartották. Az ösztönös tudattalan állati létből kiemelkedő ember „alig” 120-150 ezer évvel ezelőtt, az önszermelés fokára jutva, *homo sapiens*-szé válva, öntudata és akarata révén *lett képes arra, hogy válasszon*: megismeri és követi a természet törvényeit, vagy megszegi azokat. Választott, megszegte. Emberré válásunk folyamatában ez a változás – a jónak és rossznak tudóivá váltunk – olyan megrendítő volt, hogy lelkünk legmélyén, az ún. tudattalanban ösképként a kígyó szimbóluma őrzi ennek az emléket. A teremtetéstörténet ezt az *ősbűnként* tartja számon. Ez volt a legelső figyelmeztetés az emberiség életében arra, hogy a tudás, bár hatalom, de felelősség is. Ettől kezdve jelent az ember veszélyt a természetre, és ezzel önmagára is.

A *homo sapiens* *emberségében csonka*. Megtanult ugyan számos természeti folyamatot irányítani, de közben megfeledkezett arról, hogy ő maga is része a természetnek, és éppen a saját természetét, beleértve lelki természetét, kellően nem ismeri, és ezért még nem eléggé ura önmagának. Ez azt jelzi, hogy teljes, azaz egészséges emberré fejlődésünk – a szó filo- és ontogenetikus értelmében egyaránt

– fáziskésésbe került a saját magunk által kiváltott életpusztító folyamatokhoz képest. *A dzsint anélkül szabadítottuk ki a palackból, hogy hozzánőttünk volna.*

Gőgös magabiztossággal hirdetjük pl., hogy *információs társadalmat* építünk, de még annak a konzekvenciáit sem gondoltuk végig, mit jelent az információ mértéke, alapegysége, a bit (binary unit, ill. digit). A bizonytalanság, az entrópia eloszlásának mértéke a kettes számrendszeren alapul: van - nincs. (Jézus így fogalmaz: „Legyen a ti beszédetek: úgy úgy; nem nem; ami pedig ezen felül van, az a gonosztól van.” Máté 5,37) Az ember minden szava s tette annyit ér, amennyi rendet – bizonyosságot, működési egyensúlyt – visz a maga és a környezete életébe. Például ezért fejlődés- és életellenes a gyermekeket óvodáskorban — a gondolkodási és az erkölcsi kritikai funkció kellő fejlettsége nélkül — a számítógép elé kényszeríteni, s ezzel idomított lelkű homo sedens-szekké (ülő lényekké) torzítani. Mai verbalitásunk valamikor az abszolút igazság világában cselekvéssel volt egyenlő. A verbum, az ige cselekvést jelentő szó. Az Ige Isten szájából világteremtő lett: „Legyen!” – és lőn. – Az információs társadalom ezért *vagy* a megismerés és a cselekvés egységén alapuló *etikus társadalom lesz, — vagy nem lesz többé társadalom!*

A homo sapiens megjelenéséig egyetlen törvény, a *természeti törvény* elegendő volt az élet folytonos egyensúlyának a biztosításához. Ez a törvény kivételt nem ismerő *abszolút törvény*, amely automatikusan érvényesül. A homo sapiensnek azonban – mivel tudattalan lelki folyamatainak tudatosításával a természeti egyensúly megbontására is képessé vált – okulnia kell. Tudnia kell, hogy jóval a lehetőségeinek a határán belül él. Jóval több lehetne, mint aki. *Teljes emberségéhez hozzátartoznak szinte kimeríthetetlen tudattalan energiái s azok irányításában résztvevő értékorientációja és akarati erőfeszítései is.* Ezekkel együtt válhat egésszé. Egészséggé. Foglaljuk össze:

az ember minden bonyolultsága és tökéletlensége ellenére is egységes, tudatosuló lelki természetű és cselekvésben tökéletesülhető élőlény.

Ezért lehetséges és *kell*, hogy az ember a minél kisebb mértékű természeti egyensúlybontás érdekében, vagyis a saját boldogulása és boldogsága érdekében is megismerje a természet törvényeit, és ezekhez igazodva éljen. Ehhez azonban jogi törvényekre is szükség van.

Hogyan függ össze a természet és a jog, s mennyit ér a jogi törvény?

Ha az ember jól ismerné a természet törvényeit és akarna, meg tudna is maradéktalanul azok szerint élni, akkor nem lenne szüksége jogi törvényekre. Ez utóbbiak éppen arra szolgálnak, hogy rászorítsanak minket az előbbieknak megfelelően élni. Általános tapasztalat azonban, hogy az ember – minden eddigi fejlődése, kultúrája ellenére – sem a természet törvényeit, sem saját természete (biológiai, pszichológiai) törvényeit nem ismeri eléggé, következésképp *a természet törvényeivel való igazodása nem is lehet megfelelő.* Sőt, az ember – s ez is történelmi tapasztalat – *még a tudása arányában sem alkalmazkodik megfelelően; elsősorban az érzelmei és indulatai feletti uralom hiánya miatt.* Ezért van szükség szankcionáló jogi törvényekre. A jogi törvény a társadalmi együttélés szabályainak az összessége, amelynek érvényesülését — ha kell — a legerősebb hatalom fizikai kényszerrel is biztosítani törekszik.

A jogalkotásnak és a jog érvényesítésének az értéke annyi, amennyivel a Földön az élet s benne az emberi élet természeti egyensúlyának a fenntartásához hozzájárul. Ebből a

szempontból az empirikus természeti jogfelfogásnak az emberi természethez való igazodásán túl a globális ökoszisztéma egészét (az ember és a természet együttélését a Földön) kell figyelembe vennie. Ugyanakkor azonban a tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a jogalkotásban még az emberi természet figyelembe vétele is csonka, önkéntes. Am ha nem így lenne, a jogi törvény akkor sem jelent biztosítékot az emberhez méltó élet fenntartására, két okból. Egyrészt a *kényszerítő szankció* legfeljebb a *törvénszegéstől* tart vissza, de nem biztosítéka a törvény megtartásának. Másrészt, ha a szankció nem érvényesül, a jog megszűnt. Moór Gyula 1923-ban Bevezetés a jogfilozófiába c. könyvének az anarchiáról szóló fejezetében ezt írja: „Ha a jogszabálytól kilátásba helyezett fenyegetés megvalósulása nemcsak kivételképpen marad el, hanem általában, akkor ez azt jelenti, hogy a szabály mögött álló hatalom eltűnt, és hogy az, ami a papíron van nem élő jog többé.”

Ne ámítsuk magunkat, a 20. század végén globálissá vált a tapasztalat: *élő jog nincsen többé!* A szervezett anarchia diktatúrákat szült, s a tömeggyilkos diktatúrákban a hatalom maga zúzta szét a jogrendet. Úgy, hogy „de iure” még jogállam van, „de facto” azonban nincsen. S a helyzet máig nem változott: a gyűlölet egyre gyilkosabb gyűlöletet szül.

Ha tehát a természet törvényein túltesszük magunkat, milyen reményünk marad – a Földön, Európában, s nekünk magyaroknak itt a Kárpát-medencében – az emberhez méltó életre?

Az abszolút erkölcsi törvény szükségessége.

Egyetlen olyan szabályozó erő van, egy belső törvény, amelyik nemcsak a törvénszegést zárja ki, hanem a törvény megtartását is — a természeti és a jogi törvényét egyaránt — biztosítja, és ez az *etika*, más szóval az *erkölcs*.

Az erkölcs kérdésében gyökeres szemléletváltásra, kopernikuszi fordulatra van szükség, hogy megérthessük: az *erkölcs is természeti törvény, belülről irányít*, ha élni akarásunkat élettiszteletté tudatosítva határozzuk meg a magatartásunkat. A szemléletváltás lényege abban van, hogy az erkölcs kiindulópontja az élet rejtélyes lényege: az élet él, és élni akar. (Ady Endre is ráértett már erre.)

Az erkölcs értéktartalmát eddig mindig valamilyen filozófiai vagy vallási eszmerendszerből vezették le. A legnemesebb értékeszme is azonban csak absztrakciója a valóságnak, tehát másodlagos. Az erkölcs értéktartalmát az *élet, az emberi természet valósága* adja. Az erkölcs valósága maga az ember. Emberi természetünkből fakad, hogy erkölcsi fejlődésünk, noha természetes hajtóereje van, mégis lassú és nehéz. Fejlődésünk természetes hajtóereje az életösztön, az *élni akarás*. Ez azonban ösztön műveltánál fogva értékmentes, pontosabban egyetlen értéket érvényesít mindnyájunkban, a magunk életét. Az élni akarás tehát egyszerre építő és romboló erő. Ugyanakkor azonban az embernek megvan az *a képessége* — de ezért naponta meg kell küzdenie —, hogy *ezt az erőt az élet fenntartására és fejlesztésére kényszerítse egységbe*. Élni akarásunk gondolkodó tudatosítása egyszerre követeli tőlünk az értelem metsző világosságát és az akarat sziklaszilárd bátorságát. Nem véletlen, hogy az ember erkölcsi felőrlését élni akarása gyengítésével, megfojtásával kezdik! E természetes erő tudatosítása és másokra is tekintettel levő érvényesítése azért olyan nehéz, mert önmagunk megismerésében és alakításában a *megismerő és a megismerendő, az alakító és az alakítandó ugyanaz*. Hasonlít ez — még ha

minden hasonlat sántít is egy kicsit — a szem működéséhez: a szem mindent lát, kivéve önmagát. Ehhez tükörre van szükségünk.

Az erkölcs *alapelvét*, az élet legnagyobb értékére emelését, a bevezetésben már említettük. A jó — A. Schweitzer megfogalmazásában —: „az élet anyagi és szellemi fenntartása, előmozdítása, törekvés azt a legnagyobb értékére emelni.” A *gonosz*: „az élet anyagi vagy szellemi megsemmisítése, akadályozása és bármiféle mulasztás azon törekvésünkben, hogy azt a legnagyobb értékére emeljük”. Kémény, hézagmentesen következetes, abszolút ez az etika. Nincsenek benne kivételek, nincsenek fokozatai. Aki eddig azt hitte, hogy aki nem rossz, az már jó, az világosan láthatja, hogy fordított az összefüggés: *aki nem jó, az gonosz*. Ma különösen fontos, hogy megértsük a jónak és a gonosznak a természetét. A gonoszság csak a jószág látszatába csomagolva érvényesülhet. Ugyanez megfordítva – a jószág cinkosan egy pici gonoszságba csomagolva – nem eredményes. A gyűlölet zsoldosai pontosan tudják, hogy csak az igazság és a jószág álruhájában, vagyis képmutatással eredményesek. A gonosz emberek leghasznosabb segítőitársai közülünk azok, akik ugyan jók, de gyengék. A természet rendjében, a szeretet stratégiájában viszont ilyen elegyítés nem lehetséges. Az igazság és a jószág csak tiszta formájában érvényesül. Aki a vélt jó (rendszerint a haszon) saját útjának követésében a hamissággal való közösködésnek még csak a látszatát is kelti, az a gonoszt törvényesíti, maga pedig mocskossá válik.

A gonoszság csak akkor válik sebezhetővé, ha a jók teljesen leválnak róla és mindannyian összefognak.

Mi a *tartalmi magva* az élet tisztelete etikájának? A válasz egyszerű: a határtalanra váló *felelősség* minden, a hatókörünkbe kerülő étellel szemben. Cselekvő felelősség. Felelősségünk tárgya a természet növény- és állatvilága éppúgy, mint egész szűkebb és tágabb emberi közösségünk, amelyben élünk. Az életnek ez a tisztelete természetes módon jut szóhoz minden megfontolásunkban, nem szorítható háttérbe, s szüntelenül a valósággal való szembenézésre kényszerít minket. Az élet tiszteletének etikája *életigenlő, felelősen ételszerető* etika.

Az élet tiszteletének etikája *személyes és abszolút*. Az ember minden fontosabb élethelyzetében felelős egyéni döntés előtt áll. A legtöbb esetben nincsenek kész receptek a megoldásra. Nem hivatkozhatunk arra, hogy parancsra tettem. Nem hivatkozhatunk „felsőbb szempontokra” sem, mert nincsen személy feletti etika. Csak *személy feletti felelősség* van (pl. szülőnek, tanárnak, vezetőnek). Akár kis ügyekről, akár nagy ügyekről van szó, az élet megkárosítása – bármilyen közösségi érdekre hivatkozva is – vállalandó vétkesség marad. Az etika csak addig tart, ameddig az emberiség.

III.

Hogyan?

Ha az etika abszolút, azaz nincsen rajta „kiskapu”, akkor az etikus ember tökéletes? Korántsem. Akkor hogyan lehet eleget tenni az abszolút követelménynek? Egyetlen értelmes megoldás lehetséges. *Az ember folytonosan küzd az emberiségért*, s minden élethelyzetében annyi emberiséget érvényesít, amennyit csak lehetséges, és a kikerülhetetlen életkárosításért magára vállalja a vétkességet. Egyszerű

példát hozunk. Egy nagycsaládban egyszerre négy gyermeknek is szüksége lenne cipőre, de a szülők csak két pár cipőt tudnak venni. Örülnek a két megajándékozott gyermek örömének, de ugyanakkor vállalják a vétkesség felelősségét, amíg a másik két gyermeküknek is meg tudják venni a cipőt. (Ugyanígy hozhattunk volna példát az ország költségvetéséből is.) Sorsunk része, hogy mindannyian úgy élünk, mint a mesebeli király, akinek az egyik szeme sír, a másik meg nevet. Azonban amíg élünk, addig maximálisan törekszünk a jóra, és bizonytalan esetben bátran tévedünk az emberiség javára. Mindez azt jelenti, hogy az abszolút erkölcs megvalósítása szenvedéssel is jár.

Sorsunk része a *szenvedés* is. Nem mindegy azonban, hogyan épül be a szenvedés az életszemléletünkbe és milyen segítséget kapunk a feldolgozásához, ha beköszönt az életünkbe. Segít-e valaki abban — különösen az ifjúságnak —, hogy az élet értelmével együtt felismerjük a szenvedésnek mindenki számára egyéni rendeltetését. A szenvedésnek ugyanis mindig van valami *emberfejllesztő* üzenete a számunkra.

A magyar nép csak az elmúlt évszázadban is mérhetetlenül sokat szenvedett. Lélegzethez sem jutott, hogy szenvedéseit feldolgozza, és *ma is naponta súlyosan sérül a létbiztonságra és önérték-érzése — családi és nemzeti önbecsülése — fenntartására irányuló törekvése*. Mindkét sérülése szorongást, félelmet kelt, s akiben ez tartós, abban neurózis, magatartási zavar alakulhat ki. — Ugyanakkor semmi jelét nem tapasztaljuk annak, hogy a nemzet tagjait a szenvedés kezelésére felkészítsék, sőt a hedonizmusra ösztönzéssel annak önző elkerülésére idomítják. A szenvedés hivatalos enyhítésének a jeleit sem látjuk, sőt nap mint nap lelketlen fokozásával találkozunk. Van-e mégis megoldás? Meg lehet-e szakítani a szenvedések áradatát okozó gyűlölet ördögi körét? Van-e ennek egyáltalán realitása? — Van. Egyetlen egy: a *tömegtragédiákban szenvedéssel hitelesített megoldás*.

Victor E. Frankl osztrák zsidó pszichiáter a náci haláltáborokat járta, élte meg. A tanulságot 1988-ban megjelent „Mégis mondj Igent az Életre!” című könyvében így szűri le: „Auschwitz óta tudjuk, hogy mire képes az ember. Hiroshima óta pedig azt is tudjuk, mekkora tét forog kockán”. Végkövetkeztetése így szól: „A hazataláló ember mindezen élményeire az a felséges érzés teszi fel a koronát, hogy mindazok után, amiket el kellett szenvednie, többé a világon semmitől sem kell már félnie — az Istenét kivéve”.

Böröcz Sándor magyar evangélikus lelkész passió-történetének első része 1948-tól 1956-ig tartott, s ebből hat és fél évet a Szovjetunióban, a legészakibb Gulágon, a szibériai Vorkuta szénbányájában töltött.

Kettejük sorsa eltér. Viktor Frankl felszabadulása után professzorként egyszerre két egyetemen Bécsben és Kaliforniában dolgozott. Böröcz Sándor passiótörténete tovább folytatódott s nem csak a börtönben: a megbélyegzett lelkész egészen 1990-ig nem folytathatta szolgálatát a mérgezett lelkű hazában. A sorseltérés oka kézenfekvő, azonban ezt kifejtteni itt nincsen lehetőségünk.

Böröcz Sándor is mindvégig megőrizte hitét s nemcsak félelmét az Istenben, hanem megbocsátó szeretetét is. 1993-ban megjelent „Kiáltás a mélyből” című könyvének bevezetőjében „korunk emberéhez” így szól: „A történelemnek az árnyoldaltait is meg kell írni... vagy legalábbis nem elhallgatni..., nemcsak a fényoldalait. Ezek egybevetéséből alakul ki az igazság, az a bosszúmentes férfias szellem,

amely képes elviselni a megtörtént tények megtorlás nélküli napfényre hozatalát, bármennyire fájdalmas is az. Ha azt akarjuk, hogy egykor ne kelljen önmagunk lelkiismerete előtt, a tükörben szembeköpní magunkat, akkor *ne cselekedjünk a lelkiismeretiünk ellen. Ha pedig mégis megcselekedtünk, akkor legyen bennünk annyi gerinceség, hogy megkövetjük a nyilvánosságot.* Legyen bennünk Péter nagycsütörtök esti belső bűnbánata, amely a megnyugvás új útján indít el bennünket, ha férfikönyveket kell is adni érette. Megéri, mert egy tisztázott élet lelkiismeretével nyújthatunk kezet áldozatunknak, amely kezet az el is fogad. Én legalább elfogadom."

Bűnös és áldozat számára egyaránt megszívlelendő tehát a tanulság:

Új életet csak akkor tudunk kezdeni, ha a múltunkat már rendeztük.

Igen, a 20. század iszonyú szenvedései vezethetnek megoldáshoz. A keresztény vallás az egyetlen, amelyben Isten ártatlan fiát szánja szenvedésre, kereszthalálra, hogy megváltsa, megigazítsa a bűnös embert.

A Szentírás életmegtartó bölcsessége az Isten mindkét arcát megmutató két könyvben rejlik. Az Ótestamentumból a szigorú Istent, a Törvényt ismerjük meg. Az Újszövetségből a megváltó Szeretetet Istenét tapasztaljuk meg. *A Törvény betöltése a Szeretet.*

Minket személy szerint tudásunk és keresztény hitünk együtt segít abban, hogy az abszolút erkölcs szerint éljünk. Mennyiben? Hogyan?

IV.

Az újjászületés kegyelme

Vizsgáljuk meg tudásunk és hitünk szerint az ember természetét.

Minden ember dinamikus, egyéni lelki egész. A teljes – a tudattalan és a tudatos – lelki egész központja a *Selbst*, a *mélymag*. Gyökerei az álmokban, ősképekben és szimbólumokban üzenő kollektív tudattalan erőkhöz hatolnak le. Személyiségünknek ezt a végső lényegét, akik a lelkünk legmélyén vagyunk, teljes egészében és tudatosan megismerni soha nem tudjuk. Ez a természetéből fakad. Legfeljebb néha, belső csendben valamit megélhetünk belőle. *Teljes emberségünk kibontakozása mindig mélymagunk, a Selbst irányába haladás.* Ez a természetes fejlődés útja.

Személyiségünk mélymagjában működik a legfontosabb ősképpünk, az *Isten képe*. Ez az istenkép nem lehet ember csinálta művi termék, hiszen az ősképek már évmilliókkal az ember öntudatosodása előtt természeti folyamatokként működtek benne. Lelkünk már tudat előtti korszakában magán hordta „keze nyomát”. *Természeti erő* ez, amelyről azonban csak lelki működéseink segítségével szerezhettünk tudomást. Az istenkép az a minden emberben működő valóságos erőközpont, amely teljes személyiségünk egységét biztosítja, amely emberségünk kibontakozását vezérli, amely egészségünk kiteljesedésének és megőrzésének az alapja. Egyébként ez a *tapasztalati tény* az, amelyben a pszichológus és a teológus egyetérthet: *az ember istenképpisége.* Az egyes ember is, de az egyház is csak annyira hatékony életmegtartó erőhatás ebben a világban, amennyire meggyőzően hiteles „képviselő”. Az ember *Isten képére teremtetett* lény.

Így, éppen az ember természetén keresztül válik számunkra nyilvánvalóvá, hogy *a természet és a teremtés rendje, törvénye egy és ugyanaz.* Így válik érthetővé, hogy miért egyformán abszolút érvényű a természet törvénye, az élettisztelet eti-

kája és az Istennek a törvénye, amely utóbbiról Jézus ezt mondja: „Könnyebb a mennynek és a földnek elmúlni, hogynem a törvényből egy pontocskának elesni.” (Lk 16,17). Ezek az összefüggések erősítik meg továbbá azt a sejtésünket, hogy az emberben a természet, az élet, a lélek és az erkölcs egylényegű tények.

Szüntelenül változó, bizonytalan világunkban jó belekapaszkodni az Isten változatlan törvényébe. Eszerint ma is érték az, ami tegnap érték volt, és holnap is bűn lesz az, amit ma annak nevez. Jó tudni, hogy változatlan, erős akarata a mi javunkat munkálja.

Az ember helyzete ellentmondásos az élőlények világában. A filogenezis sorrendjében a legfejlettebb, ugyanakkor – a saját hibájából – könnyen rendellenessé is válható lény. Mint minden természeti lénynek, az embernek is jellemzője *a megújulás képessége*. Amióta azonban beavatkozott a természet rendjébe, amióta a jónak és a gonosznak a tudója lett, regenerációja nem annyira automatikus, mint a növényeké és az állatoké. Az ibolya minden tavasszal újra kihajt, a szarvasbika elhullajtott agancsa egyre terebélyesebben újra nő. Az ember azonban elvesztvén archaikus gyermeki naivitását csak az abszolút erkölcsi törvény megvalósításával újulhat meg. A személyiségnek ez a totális regenerációja ezért minden esetben *a küzdelem, a bűnhődés mélységein keresztül* vezet új életre. Tökéletlenül tudatosuló lényekként azonban a magunk erejéből erre nem vagyunk képesek. Ehhez az újjászületéshez – mert ez az! – *a megváltás kegyelme* szükséges.

Minden megkeresztelt gyermek Isten néven szólított, kiválasztott gyermeke, és minden keresztény nép Isten kiválasztott népe. Így válik érthetővé, hogy ez *a kiválasztottság* nem kiváltság, hanem *kötelezettség a megváltás örömhírének, evangéliumának hirdetésére*, továbbadására minden embertársunknak.

Így járjuk évszázadok óta a magunk keresztútját mi magyarok itt a Kárpát-medencében, hol emelkedve, hol megrokskadva. Ma is ez a sorsunk. Így tapasztaljuk meg naponta, *Reményik Sándor* kései testvéreiként, hogy mi ez a

Kegyelem

Először sírsz..

Azután átkozódsz.

Aztán imádkozol.

Aztán megfeszíted

Körömszakadtig maradék-erőd,

Akarsz, egetostromló akarattal —

S a lehetetlenség konok falán

Zúzod véresre koponyád.

Azután elalélsz.

S ha újra eszmélsz, mindent újra kezdesz.

Utoljára is tompa kábulattal,

Szóltanul, gondolattalanul

Mondod magadnak: mindegy, mindhiába:

A bűn, a betegség, a nyomorúság,

A mindennapi szörnyű szürkesség

Tömlöcéből nincsen, nincsen menekvés!

S akkor — magától — megnyílik az ég,

Mely nem tárult ki átokra, imára,

Erő, akarat, kétségbeesés,

Bűnbánat — hasztalanul ostromolták.

Akkor megnyílik magától az ég,

S egy pici csillag sétál szembe véled,

S olyan közel jön, szépen mosolyogva,

Hogy azt hiszed: a tenyeredbe hull.

Akkor — magától — szűnik a vihar,

Akkor — magától — minden elcsitul,

Akkor — magától — éled a remény.

Álomfáidnak minden aranyágán

Csak úgy magától — friss gyümölcs terem.

Ez a *magától*: ez a Kegyelem.

Ordass Lajos

Misák József

Ceglédi istentiszteleteimen hamarosan észrevettem, hogy a férfiak padsorában — úgy a középtájon — vasárnapról vasárnapra mindig hűségesen ugyanazon a helyen ül egy kis emberke. Megtudtam a nevét is: Misák József. A gondnok pontosan megmondta nekem a lakáscímét. Igyekeztem a híveket szorgalmasan látogatni. Ez a kis emberke meg külön is érdekelt. Így hát egyik napon elhatároztam, hogy őt látogatom meg. A látogatás tervezett napján valahogyan többször is megforgattam a nevét a nyelvemen: Misák! Ismételtettem: Misák! Addig-addig ismételtettem, amíg rá nem jöttem, hogy ennek a névnek bibliai íze van. Biztonság okából elővettem az öreg „konkordanciámat” is. Íme! Valóban! Lám, no! Hiszen „Misák” volt egyike annak a három hitvalló férfiúnak (Sidrák, Misák és Abednego), akiket Nabukodonozor király a tüzes kemencébe vettetett, mert nem voltak hajlandók az általa fölállított bálványképet imádni. Hogy egészen biztos legyek a dolgomban, föl is lapoztam a történetet Dániel próféta könyvének harmadik fejezetében. El is olvastam. Így fölkészülve indultam Misák József meglátogatására.

A családi kör, melyre Misékéknál találtam, kedves volt. Munkában és szülésben alaposan megviselődött szegény szelíd asszony volt a családanya. A szobában vagy öt-hat gyermek, leginkább még aprócskák. Köztük széles mosollyal: Misák József.

Azt kérdezem: lett volna-e a papok között csak egy is, aki az itteni látogatásakor azzal a név dologgal elő ne hozakodott volna, amikor pedig előzetesen már olyan pontosan felkészült rá. Hát én bizony előhozakodtam vele. Azt hittem, újat mondok neki. Tévedtem. Misák a történetet betéve tudta. Tudta azt, hogy az ő névrokona szerepel a Bibliában, mégpedig a legrokonszenvesebben. Mintha a szemében csillogott volna is valami a bibliai Misák hitének a büszkeségéből. Hiába-valónak azért mégsem bizonyult ez a társalgás. A helyzet ugyanis az volt, hogy eddig mindig Misák volt az, aki más embereknek elmondogatta, hogy ő milyen ősi családi nevet visel. Hogy úgy mondjam, neki kellett kicsikarnia az emberekből az elismerést. Most meg — íme — idejön az új papja, aki önként hódol a család nagy neve előtt. Határozottan úgy éreztem, hogy Misák egy kicsit büszke az új papjára. Meg aztán még valami történt. Misák egyszerű ember volt, aki úgy tudta, hogy ami a Bibliában olvasható, az úgy hozzávetőlegesen kétezer évvel ezelőtt történt. Ezért családi nevét úgy kétezer évesnek mondotta. Én most pontos adattal szolgáltam. Nabukodonozor Misákja valamikor 580 táján élhetett Krisztus Urunk születése előtt. A név csengése tehát legalább egy fél évezreddel régiebb, mint ahogyan ő — Misák — maga gondolta.

Persze, nem csak erről beszélgettünk. Látogatásomkor megtudtam Misák Józsefről azt is, hogy két ipart tanult. Büszkén mondta ezt. Kitanulta a kőművességet is, téli foglalkozásra, Nem tudom már, szülői tanács ösztökélte-e őt erre, vagy fiatal legény-ésszel ő maga okoskodta ezt ki ilyen szépen.

Ettől fogva, ha összetalálkoztunk egymással, tekintetünk mosolygó összevillásában mindig volt valami kis cimboráskodás. Az ő szeme ilyesmit mondott nekem: „Jól van! Te is tudod, amit én tudok!” Az én szemem viszont azt felelte: „El ne felejtse! Vagy ötszáz évet hozzáadtam neved ősi csengéséhez!”

*

Különös képzettársulás játszódott le bennem, valahányszor Misák Józsefet láttam. Mindig a katonaorvost juttatta eszembe. Nem is csak úgy egyszerűen a katonaorvost, hanem lehetőleg annak a jó magas zubbony-nyakát is, sok aranydíszítéssel, sőt esetleg a nadrágján a tábornoki csíkot is.

Nem Misák daliás megjelenése okozta ezt a képzettársulást. Hiszen mondtam már, hogy alacsony emberke volt. Ezen túl is volt rajta testi fogyatkozás elég. Az egyik vállát határozottan magasabban hordta a másiknál. És volt valami görbeségféle a hátán is, ha nem volt éppen púpos. S ha már belekezdtem külseje leírásába, akkor még azt is elmondom róla, hogy az arcában is volt valami furcsaság. Kora nem indokolt annyi ráncot. A szája erősen a harcsára emlékeztetett. Erre igazán illett volna valami olyasmi, amit harcsabajusznak szokás nevezni. De hát Misák bajsza nem volt harcsabajusz. Sőt, legkevesebb annyi jóindulatra volt szükség, amennyi bennem volt Misák irányában, hogy azt a valamit, amit ő a szája és az orra között viselt, egyáltalában bajusznak nevezze az ember.

Akkor hát mégis miért juttatta eszembe a katonaorvost?

Hát: a katonaorvosról hallottam, hogy amikor a beteg baka kijön tőle, akkor rendszerint úgy gondolkozik felőle: „No! Ez orvosnak ugyan nem sokat ér, bizonyára jó katona.” A katonaorvos tisztársai pedig, amikor látják, hogy mint katona valami nagy baklövést követ el, elismerően mondják róla: „Katonának rossz, de bizonyára jó orvos.”

Érdekes: hallottam én Misákról sok dicséretet. De az sohasem volt kapcsolatos azzal a szakmával, amelyben dolgoztattak vele.

Látom már, hogy alaposan belekeveredtem ebbe a hasonlatba, mely tartalmazhat igazságtalanságot némely katonaorvos irányában, de minden bizonnyal igazságtalan Misák József irányában. Sajnáltnám, ha valamely katonaorvos méltóságában érezné magát megbántva. Annyival is inkább sajnálnám, mert nekem erre a dologra még egy csöppet rá is kell dupláznom. Hiába, no! Az én szívem már olyan, hogy inkább a jóra való kisemberek felé húz. Kívántam én azt nagyon sokszor, hogy bár minden katonaorvosunk volna legalább annyira jó orvos és annyira jó katona, amennyire jó kőműves és jó suszter volt Misák József.

*

És mindezt nem abból a kizárólagos célból mondom, hogy a szájamat jártassam. Tapasztalataim vannak.

Iskolás gyermekeinknek az őszi sár érkezésére az egyházban cipőt szoktunk varratni. Főképpen tanyai iskolásainknak. Az első őszen 42 pár cipőre volt szükségünk. A talpbőrt és a felsőbőrt egy mennyiségben szereztük be, aztán árlejtéssel cipészt kerestünk, aki azt földolgozza. Addigra már Misák is fészterbe rakta az állványbakokat, a vízszintmérőt is gondosan a kőműves kötényébe csomagolta, és kőművesmesterből átváltozott cipésmesterré. Azért hát ő is a pályázók között volt. Sőt, a legkedvezőbbnek az ő ajánlata bizonyult. Megkapta a munkát. A cipő

párját 5 pengőjével vállalta, aztán szép folytatólagosan készítgette a cipőket. Amint néhány párral elkészült, szállította.

Nem beszélnek igazat, ha azt állítanám, hogy én azoknál szebb gyermekcipőt még életemben nem láttam. Mert láttam. Sokkal szebbet is láttam. De tanyai iskolás gyermek cipőjénél talán nem is az első sorszámu követelmény a szépség. Azt pedig tanúsítani tudom, hogy a Misák készítette iskoláscipők kibírták az egész iskolaévet.

Amikor a negyvenkettedik pár cipő is elkészült, akkor számlát is hozott. Sohasem előbb. Addig még előleget sem vitt.

Azt a számlát máig is érdemes megnézni. Nem a szépírása, még kevésbé a helyesírása miatt. A tartalma miatt kell megnézni azt a számlát. Ez a számla arról tanúskodott, hogy alulírott, megbízás alapján 42 pár gyermekcipő készítését vállalta és teljesítette, páronként 5 pengőjével. Negyven pár 5 pengőjével számítva 200, azaz kettőszáz pengő. Ezt a kétszáz pengőt az alulírt napon hiánytalanul fölvette: Misák József cipész és kőművesmester.

A számlát kifizetése előtt utalványoznom kellett.

Mondom Misák Józsefnek:

— Negyvenkét pár cipőt varrt, ugye?

— Negyvenkettőt.

— De csak negyvenet számlázott.

— Azt a két párat az egyháznak csináltam — mondja.

Az idő akkor már erősen karácsony felé közeledett. Mondom hát Misáknak:

— Ugye a kis Jézusnak készítette?

— Neki, tisztelendő úr!

Amint ránéztem, valahogyan nem láttam tisztán a szemét. Máig sem tudom: az ő szemén volt-e valami fátyol vagy talán az én szememen. Vagy esetleg mindketőnkén.

Attól fogva árlejtés nélkül minden évben Misák Józsefnek adtuk ki iskolásaink cipőit. A kis Jézusnak mindig két párat csinált. Sose kérdeztem tőle, de bizonyos vagyok abban, hogy a kis Jézusnak nem azért szánt két pár cipőt, mintha azt gondolta volna, hogy a kis Jézus jobban nyúvi a cipőt, mint a mi tanyai iskolásaink.

*

Kifejezetten szerencsém volt, hogy a paplak gazdasági udvarán a tyúkól az esztendőnek pontosan abban az időszakában dült össze, amelyikben Misák József kőműves mesterségét űzte. Így közvetlenül a kőművessel tanácskozhattam meg ügyes-bajos dolgomat, és nem kellett előbb a suszterral értekezni.

Hamar megállapodtunk. Misák késedelem nélkül kivitelhez is látott. Már a következő napon egy hatalmas társzekér előtt nyitottam ki az utcai nagykaput. Két muraközi ló alaposan megfeszítette minden egyes izmát, hogy a homokkal telirakott kocsi átkerüljön a kapu küszöbén. Szép virágos-udvarunkon ilyen erőszakos beavatkozás folytán sok minden került veszedelembé. Az egyik virágos ágyást félig eltemette a kiborított töméntelen homok. Eleinte szelíden tiltakozni próbáltam az ellen, hogy azt a homokot a virágos udvaron rakják le, amikor pedig a munkálat hátul lesz, a gazdasági udvaron. A kocsis azonban kevésbé szelíd szóval adta tudomásomra: „Misák úr így rendelkezett!” — Nem helyeztem súlyt arra, hogy durvasági versenyben én legyek a győztes. Meg aztán Misák tekintélyén még távollétében sem akartam csorbát ejteni. Hallgatagon azon elmélkedtem inkább,

hogy ennyi homok vajon azért szükséges-e, hogy a Misák „cég” fölvonulása iránt ébresszen tiszteletet az utcai járókelőkben, vagy esetleg az volt a rendeltetése, hogy a lutheránus pap tekintélyét növelje. Ebben dönteni nem tudván, meg kellett elégednem azzal a belső biztos meggyőződéssel, hogy ahhoz a tyúkölhoz ennek a homoknak a századrésze is túlságosan sok. Ebben aztán meg is nyugodtam. Úgy gondolkozva, hogy az talán nem is volna jó, ha az ember mindent tudna.

Alig fordult ki a paplakról a homokos kocsi, helyette máris befordult Misák. A kötelezőnek érzett tiszteletadás kétségtelenül benne csengett ugyan a hangjában, mégis olyan számonkérés-félének éreztem a szavát, amikor azt kérdezte tőlem:

— Miért itt rakatta le a homokot, tisztelendő úr?

Az egyetlen lehetséges választ adtam:

— A kocsis állította, hogy Misák úr rendelkezett így.

Ritkán láttam Misákot olyan pulykamérgesnek, mint akkor. Indulatosan sarkon fordult, és elmenőben csak ennyit hangoztatott:

— Megmondom én most nyomban a Kerekes cégnek, hogy máskor a paplakra jobb koalíciós-kocsist küldjenek!

Nem álltam a fölbőszült ember útjába. A Kerekes cég telepe messze van, addigra Misák arcának vörössége majd csak rózsaszínűre szelídül. Meg aztán abból sem lesz talán éppen tragédia, ha Kerekesék nem értik meg, hogy milyen koalíciónak a híve hát ez a Misák.

Unalmas ismétlődésbe bocsátkozom, ha most meg azt mondom, hogy tyúkólat is láttam én már szebbet annál, mint amelyet Misák kanyarított a paplak gazdasági udvarára. De tárgyilagosan azt is megállapíthatom, hogy tyúkjaink szemmel láthatóan jól érezték magukat benne.

Az a virágos ágyás ugyan végleg tönkrement. De az igazság ebben a dologban is az, hogy mi felnőttek annak az ágyásnak a virágaiban aligha leltük volna annyi örömet, mint gyermekünk abban a homokban, melyet az ágyás romjain otthagytott Misák.

Mielőtt a paplakról szerszámaival együtt kivonult, még egy jó hosszú fröccsöt is készítettem Misák részére. Hogy magában ne igyék, magamnak is készítettem egyet. Koccintottunk. Misák szívesen fogadta. Gégéjejárásán meg lehetett állapítani, hogy a fröccs jól is esett neki. És mivel ilyen módon pontosan itt van ennek a kérdésnek a helye, azért közlöm most és itt, hogy ez a Misák József, bár arra is két-féle jogcíme lett volna, hogy keresetét a korcsmába vigye, úgy is mint kőműves és úgy is mint suszter, ő a keresetét hazavitte — a családjának.

*

Érdekes, hogy milyen sokszor történik meg az életben, hogy valaki nem a szakmája hivatalos területén örökíti meg legmaradandóbban a nevét, hanem inkább valami ötlettel, amely messze kívül esik hivatása hatáskörén. Így történt ez Misák Józseffel is.

Amit befejezésképpen még el akarok mondani róla, az két részre oszlik. Az egyik rész — az első — az a képzelet területére tartozik. A második rész, az a kézfelfogható valóság.

Először tehát a képzeletről.

Úgy képzelem, hogy amikor Misák József egy alkalommal úgy jártában-keltében talált egy fadarabot, úgy járhatott, ahogyan a közhiedelem szerint a szobrász-

művész szokott járni, amikor egy márványtömbre akad, és történetesen ugyanakkor az ihlet csókja cuppanását hallja meg. Amiképpen a szobrászművész lelki szemei előtt a márványtömbből kibontakozik valami hallatlan művészi alkotás körvonala, úgy bontakozott ki Misák József lelkében — ennek a fadarabnak a láttára — valami halvány, sejtelmes forma. Olyan volt ez a forma, mintha valami zsámolynak a formája akarna lenni. Misák az ihletettségnek egészen pontosan engedelmeskedett. Így csakugyan valami zsámolyforma bontakozott ki a fából. És mi helyt kibontakozott — hiszen ezt mondanom is fölösleges —, ez a valami a képzelet világából azonnal át is lépett a kézzelfoghatóság világába.

Nem volt ez zsámoly — ismétlem —, csak olyanforma.

Ha láttál már életedben két-három napos bocikát, és tudod, hogyan áll annak az ártatlannak a négy lába, akkor megközelítő fogalmad lehet ennek a zsámolyfélének a lábáról is.

Misák úgy érezte, hogy mivel ez a zsámolyféle dolog különös ihletettség eredményeképpen jött létre, ezért annak valahol az egyháznál van a helye. Azt tudta, hogy evangélikus istentiszteleteinken ilyesmi nem használatos. Hogy mégis az „egyháznál” legyen, elhozta a paplakra — a gyermekeimnek.

Vagy húsz éve történt ez.

Azóta mind a négy gyermekem számtalanszor lefordult róla. Ha az esés fájdalmas volt, akkor panaszos hangon jöttek hozzám:

— Apukám! Már megint ez a Misák!

Ipam — persze még életében — babválogatás közben fölborult vele. Misákot emlegette ő is.

A napam — a konyhában, hogy egy kis helyhez jusson, néhány edényt helyezett rá. A zsámoly megindulását az edények csörömpölő zenéje kísérte. A zene szövege... Misák neve volt.

Feleségem egy alkalommal az ablakfüggönyön akart valamit igazítani. Csak zsámolyról érte el a kívánt magasságot. A zsámoly beledobta feleségemet az ablak alatt álló fehérneműs kosárba. Abban akkor kivételesen éppen paradicsomos befőttesüvegek hültek. Paradicsom és Misák együtt emlegetődtek.

Magam egy kosárka cseresznyével szálltam le a cseresznyefáról. Utolsó lépésemet a zsámoly segítségével akartam megrövidíteni. Ennek az lett az eredménye, hogy a cseresznyét másodszor is be kellett szednem a kosárkába. Én is a zsámoly alkotójára gondoltam.

A közelmúlt napokban pedig gyanútlan unokám igazi zsámolynak nézte ezt a valamit. Így lett ő a zsámoly húszéves pályafutásában a negyedik nemzedék, aki lefordult róla. A kisfiú életében ekkor hallotta első ízben, hogy van valaki — akit ő ugyan nem ismer még, de — akit úgy hívnak, hogy: Misák. Nyilván lesz még több alkalma is ezzel a névvel közelebbről ismerkedni. Ugyanis nincs lelkem megválni ettől a zsámolyfélétől.

Valakire emlékeztet, akiről — érvelés ide, érvelés oda — mindig szívesen emlékezem.

Budapest, 1955. október 3.

Zusammenfassung

Unsere Winterfolge beginnt mit der Predigt von Gábor Ittész aufgrund Lk 19,1-10: Advent: Ankunft Jesu. Danach folgt eine Weihnachtspredigt von Lajos Ordass aufgrund Lk 2,1-20.

Im Frühjahr d. J. führte der Redakteur ein Gespräch mit László Terray über die Vollversammlung des LWB 1984 in Budapest und über den Offenen Brief von Zoltán Dóka. Dieses Interview ist unter dem Titel: Rückblick auf die Vollversammlung in 1984 zu lesen.

Zur 200. Wiederkehr des Todes vom Philosophen Kant gedenken wir mit Rezső Weltler's Schreiben: Die Wirkung Kant's auf die moderne Theologie. Die Studie von István Herényi befasst sich mit Sándor Karsay, dem letzten Superintendenten Westungarns. Pál Rókusfalvy erörtert die Frage der Verwirklichung der absoluten Tugend von psychologischer und bioethischer Sicht.

Eine Erzählung von Lajos Ordass über einen seiner damaligen Gemeindemitglieder und einige Gedichte von Eszter Kertész bereichern unsere jetzige Nummer.

Summary

Our winter issue opens with a sermon from Gábor Ittész on the basis of Luke 19,1-10: Advent: The arrival of Jesus. It is followed by Lajos Ordass' Christmas sermon under Luke 2,1-20.

In the spring of this year the editor discussed two topics with László Terray: the world assembly of the LWF in 1984 and Zoltán Dóka's Open letter. The interview can be read under the title The 1984 World Assembly in Retrospect.

We commemorate the 200th anniversary of the death of the philosopher Kant with a paper from Rezső Weltler: The Effect of Kant on Modern Theology. The study from István Herényi is about Sándor Karsay, the last superintendent in Transdanubia. The study from Pál Rókusfalvy discusses the question of realizing absolute morality from a psychological and bioethical point of view.

Our issue is enriched with an essay from Lajos Ordass about one of his one-time members in his congregation in Cegléd and with some poems by Eszter Kertész.

A szerkesztő közleménye:

Őszi számunkból — sajnálatos technikai hiba következtében — kimaradt ifj. Zászkaliczky Pál Dóka Zoltán *Nyílt levelének körülményei és utóélete a reformátortokban* című cikkének jegyzetanyaga.

A hiányzó jegyzeteket most külön lapon mellékeljük,
hogy az behelyezhető legyen az őszi számba
a 23-26. oldalakon található cikkhez.

A hibáért a cikkíró és olvasóink szíves elnézését kérjük.

E SZÁMUNK SZERZŐI

<i>Dr. Herényi István</i> ny. ügyvéd	Budapest
<i>Ittész Gábor</i> ny. lelkész	Győr
<i>Kertész Eszter</i> tanár	Fót
+ <i>D. Ordass Lajos</i> püspök	Budapest
<i>Dr. Rókusfalvy Pál</i> ny. egyet. tanár	Budapest
<i>D. Terray László</i> ny. lelkész	Råde (Norvégia)
<i>Weltler Rezső</i> lelkész	Győr

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

<i>Ordass L.:</i>	Nem tudok imádkozni	550,-
<i>Ordass L.:</i>	A keresztfá tövében, Nagyheti áhítatok	150,-
<i>Ordass L.:</i>	Vádirat, Korrajz	40,-
<i>Ordass L.:</i>	Jó hír a szenvedőknek, Prédikációk	400,-
<i>Ordass L.:</i>	Akikkel az Úton találkoztam	400,-
<i>Ordass L.:</i>	Útravaló az év minden napjára	1.190,-
<i>Ordass L.:</i>	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
<i>Giertz Bo-Ordass:</i>	Hitből élünk	400,-
<i>Ordass-Lyngar:</i>	A fákllya, Ifjúsági áhítatoskönyv	300,-
<i>Terray L.:</i>	Nem tehetett mást, Ordass Lajos életútja	150,-
<i>Scholz L.:</i>	Tisztítsd meg szívedet	100,-
<i>Scholz L.:</i>	Két sugárzó igazgyöngy, Írásmagyarázat	150,-
<i>Scholz L.:</i>	Elveszett és megtaláltatott	130,-
<i>Sólyom J.:</i>	Hiszem-tudom, Bevezetés az egyház tanításába	280,-
<i>Boleratzky L.:</i>	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
<i>Virág Jenő:</i>	Dr. Luther Márton önmagáról	700,-
<i>Luther M.:</i>	14 vizsgáztató kép	160,-
<i>Botta I.:</i>	Dévai Mátyás, a magyar Luther	120,-
<i>Vajta V.:</i>	Hit és élet összecsengése	40,-
<i>Jung E.:</i>	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát?	300,-
<i>Maróthy J.:</i>	Szegények szíve, Novellák	500,-
<i>Kende-Newman:</i>	Jöjj Jézushoz! Evangelizáló füzet	100,-
<i>Rőzse I.:</i>	A halál árnyékának völgyében	500,-
<i>Boleratzky L.:</i>	A miskolci evangélikus jogakadémia	40,-
<i>Boleratzky L.:</i>	A miskolci jogakadémia tanárai	200,-
<i>Boleratzky L.:</i>	Evangélikus egyházjog I.+II. r.	1.300,-
<i>Kaj Munk:</i>	Három dráma	600,-

A Keresztyén Igazság évi előfizetési díja 1000,- Ft + postaköltség.

Külföldre 8€. Egy szám ára 250,- Ft.

Folyóiratunk és kiadványaink megrendelhetők:

Ordass Lajos Baráti Kör

1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolya u. 3/A.

